

varsin hyvin yhteen hänen käsityksiinsä erilaisista ykseyksistä. Olemisen tavoissa diffinitive ja repletive ei nimitäin oteta eikä anneta tilaa, vaan ne esiintyvät yhdessä localiter-tavassa olevien olioiden kanssa. Tällöin localiter-tavassa olevassa oliossa voi olla myös diffinitive-tavalla oleva olio ja aina on repletive-tavalla oleva Jumaluus. Kristuksen persoonaan Luther soveltaa kolmen olemisen tavan käsitystä siten, että Kristuksen ruumiilla esiintyy kaikki kolme olemisen tapaa.¹⁴

Lutherin mukaan Kristus ensimmäisessä "ruumiillisessa" (leiblich) läsnäolemisen tavassaan (localiter) (begreiflich) kulki maan päällä sekä "otti ja antoi tilaa kokonsa mukaan". Hän voi myös näyttäytyä kyseisellä tavalla ylönousemisensa jälkeen ja tekee sen tuomiopäivänä. Tässä olemisen tavassaan hän ei ole "Jumalassa", "Isän luona" tai "taivaassa", koska "Jumala ei ole ruumiillinen tila tai paikka".¹⁵ Toisessa "hengellisessä" (geistlich) olemisen tavassaan (diffinitive) (unbegreiflich) Kristus kulkee

14 WA 26, 335, 29-30. "So hat nu Christus einiger leib dreyerley wesen odder alle drey weise etwo zu sein, ..." Olemisen tapojen esitys on WA 26, 335, 29 - 337, 8.

15 WA 26, 335, 30-37. "Erstlich, die begreifliche, leibliche weise, wie er auff erden leiblich gieng, da er raum nam ... und gab nach seiner grösse, Sölche weise kan er noch brauchen, wenn er wil, wie er nach der aufferstehung thet und am iüngsten tage brauchen wird, wie Paulus sagt 1. Timo. 'Welchen wird offenbarn der selige Gott' u. und Col. 3: 'Wenn Christus, ewer leben, sich offenbarn wird' u. Auff solche weise ist er nicht ynn Gott odder bey dem vater noch ym hymel, wie der tolle geist trewmet, Denn Gott ist nicht ein leiblicher raum odder stet, ..."

erilaisten olioiden läpi ottamatta ja antamatta tilaa. Analoginen esimerkki inhimillisessä todellisuudessa on se, miten ihmisen katse tavoittaa olioita. Kristus on diffinitive-tavalla "ehtoollisen leivässä ja viinissä", ja näin hän myös kulki haudastaan ulos tai lukittujen ovien läpi. Hänen "uskotaan" myös syntyneen äidistään kyseisessä olemisen tavassa. 16

Vaikka Luther käyttää Kristuksen olemisesta localiter nimitystä "ruumiillinen" ja diffinitive nimitystä "hengellinen", niin "hengellinen" ei tässä yhteydessä merkitse ruumiillisuuden kieltämistä. Lutherin mukaan Kristuksella oli epäilemättä ruumis eikä vain sielua, kun hän kulki haudastaan ulos ylösnousemisensa yhteydessä.

Kolmannessa "jumalallisessa" (Göttlich) ja "taivaallisessa" (hymelisch) läsnäolemisen tavassaan (repletive) Kristus ja samalla hänen ruumiinsa ovat Lutherin mukaan Jumalan kanssa "yksi persoona". Tässä olemisen tavassaan Kristus on vielä läheisemmin kaikissa luoduissaan kuin toisessa (diffinitive) olemisen tavassaan, mutta ei kuitenkaan vahingoita tai kosketa niitä. Sen sijaan kaikki ovat Kristukselle läsnäo-

16 WA 26, 335, 38-41, 336, 4-7. "Zum andern die ungreiffliche, geistliche weise, da er keinen raum nympt noch gibt, sondern durch alle creatur feret, wo er wil, wie mein gesichte (das ich grobe gleichnis gebe) durch lufft, liecht odder wasser feret und ist und nicht raum nympt noch gibt, ... Solcher weise hat er gebraucht, da er aus verschlossenem grabe fur und durch verschlossene thür kam und ym brod und wein ym abendmal, Und wie man gleubt, da er von seiner mutter geborn ward u." Ks. myös WA 26, 328, 31 - 329, 26.

levia. Edelleen Luther kuvailee tätä ubikviteetti-oppiaan siten, että Kristus on luoduissa läsnä samalla tavalla, kuin Jumala on niissä, mutta hän on myös niiden ulkopuolella samalla tavalla kuin Jumala. Missä Jumala on, siellä on myös Kristus, "tai uskomme on väärä".¹⁷ Kristuksen ihmissyys on ainoa ihminen, joka on asetettu Jumalan oikealle puolelle yhdeksi persoonaksi Jumalan kanssa.¹⁸

Luther antaa ymmärtää, että kolme läsnäolemisen tapaa muodostavat eräänlaisen hierarkian. Toinen olemisen tapa definitive on korkeampi kuin localiter-olemistapa, koska tällä tavalla Kristus saattoi kulkea luontokappaleiden lävitse kuten "lukitusta ovesta". Jumaluudelle kuuluva repletive-tapa on taas korkeampi kuin edellä kuvattu diffi-

17 WA 26, 336, 8-19. "Zum dritten die Göttliche, hymelische weise, da er mit Gott eine person ist, Nach welcher freylich alle Creaturn yhm gar viel durchleufftiger und gegenwertiger sein müssen, denn sie sind nach der andern weise, Denn so er nach der selbigen andern weise kan also sein ynn und bey den Creaturn, das sie yhn nicht fulen, rüren, messen noch begreiffen, wie viel mehr wird er nach dieser hohen dritten weise ynn allen Creaturn wunderlicher sein, das sie yhn nicht messen noch begreiffen, sondern viel mehr, das er sie fur sich hat gegenwertig, misset und begreiffet? Denn du must dis wesen Christi, so er mit Gott eine person ist, gar weit, weit ausser den Creaturn setzen, so weit als Gott draussen ist, widderumb so tieff und nahe ynn alle Creatur setzen, als Gott drynnen ist, Denn er ist ein unzertrennete person mit Gotte, Wo Gott ist, da mus er auch sein, odder unser glaube ist falsch, ..."

18 WA 26, 349, 19-20, 21-23. "Wir wissen aber, das die schrifft diesen einigen menschen und keinen mehr zur rechten Gottes setzt, ... so werden wir doch nicht auff die dritten weise sein, wo er ist, nemlich zur rechten Gottes eine person mit Gott, Nach welcher weise er ist, wo Gott ist."
Ks. myös WA 26, 341, 3-8.

nitive-tapa. ¹⁹ On kuitenkin merkillepantavaa, että tämä hierarkia ei sisällä minkäänlaisia arvoarvostelmia itse olemisen tapojen arvokkuudesta tai vähäisyydestä, vaan se perustuu tavoissa esiintyvien yliluonnollisten piirteiden ilmenemiseen.

On vielä huomattava, että läsnäolemisen tapojen jako kolmeen ryhmään localiter, diffinitive ja repletive ei Lutherin mukaan välttämättä selitä tyhjentävästi kaikkea olemista. Lutherin mukaan on täysin mahdollista, että Kristuksen ruumiilla ja siis samalla asioilla yleensä voi olla muitakin olemisen tapoja. ²⁰ Kolme olemisen tapaa muodostavat vain erään tarkastelukulman. Tässä käsitteiden jaossa Jumalan ainoa olemisen tapa on repletive, kun luodun todellisuuden olemistavat ovat localiter ja diffinitive.

19 WA 26, 334, 30-37. "Denn das wird mir ia yderman zu lassen, das gar viel ein ander hoher weise ist, da Christus leib ym versigelten stein und verschlossen thür ist, Denn da er nach der ersten weise ynn seinen kleidern odder ynn der lufft so umb yhn her geht, sitzt odder stehet, Denn hie denet und breitet sich die lufft und kleider aus nach der grösse seines leibs, das die augen sehen und die hende greiffen mügen, Aber ym stein und thür ist der keines. Weiter, so mus mir yderman das auch zu lassen, das noch viel ein höher wesen und weise ist, Da Christus leib mit Gott eine person ist, Denn da er ym stein odder thür ist, ..."

20 WA 26, 336, 28-29. "Ob nu Gott noch mehr weise habe und wisse, wie Christus leib etwo sey, wil ich hiemit nicht verleucket, ..."

Lutherin kolmen olemisen tavan käyttö liittyy nimenomaisesti tilanteeseen, kun hän kritisoi spiritualisteja siitä, että nämä käsittävät Kristuksen toiminnan ainoastaan localiter-olemistavassa. Ks. WA 26, 329, 34-36. Hunzinger 1908, 189, 45-55 mainitsee Zwinglin opettaneen, että Kristuksella on vain lokaalinen olemistapa sekä maan päällä että taivaassa.

Koska kolmen läsnäolemisen tavan terminologiassa repletive on Lutherin mukaan Jumalalle kuuluva olemisen tapa, tämä merkitsee eräitä keskeisiä rajauksia Jumaluuden olemismuotoihin maailmassa. Jumalan läsnäolo ei ole lokaalista, ja Luther syyttääkin 1520-luvun spiritualisteja siitä, että heidän mukaansa Jumala on "suuri ja laaja" olento, "joka täyttää maailman" ensimmäisellä eli localiter-olemistavalla.²¹ Kristus ei ollut näkyvässä maanpäällisen vaelluksensa aikaisessa olemistavassa "Jumalassa", "sillä Jumala ei ole ruumiillinen tila tai paikka".²² Ainoastaan repletive-tavassa oleva Kristus on yksi persoona Jumalan kanssa.²³

Lutherin mukaan Jumala on yhdessä "jyvässä täydellisesti ja kokonaan" sekä samalla kaikissa luoduissa, niiden "yli ja ulkopuolella". Yhdessä ruumiissa voi olla "tuhansia jumaluuksia", eikä siihen kuitenkaan mahdu "yksikään Jumaluus". Mikään ei ole niin "pientä", "suurta", "lyhyttä", "pitkää", "leveää" tai "kapeaa", ettei Jumala olisi niitä vielä enemmän.²⁴ Lutherin näkemyksessä yhdistyvät sekä Jumalan syvä

21 WA 26, 339, 26-30, 32. "... das er nicht anders von Gotts wesen an allen örten dencket, denn als sey Gott ein grosses, weites wesen, das die welt fullet und durch aus raget, gleich als wenn ein strosack vol stro stecket und oben und unten dennoch ausraget, eben nach der ersten begreifflichen weise, ... Aber wir reden nicht also, ..."

22 WA 26, 335, 35-37. "Auff solche weise ist er nicht ynn Gott odder bey dem vater noch ym hymel, wie der tolle geist trewmet, Denn Gott ist nicht ein leiblicher raum odder stet, ..."

23 WA 26, 336, 8-9.

24 WA 26, 339, 34 - 340, 2. "... das zu gleich ynn eym

läsnäolo kaikessa luodussa että Jumalan olemuksen tavoittamattomuus. Luther toteaa, että Jumala itse ei ole "ruumiillinen asia", vaan hän on "henki kaikkien asioiden yläpuolella".²⁵ Luther yhtyy siis perinteiseen kristilliseen näkemykseen, että Jumalan olemus ei ole identtinen luodun todellisuuden olemuksen kanssa. Tältä osin Lutherin ajattelu edustaa klassista teismiä mutta ei monismia tai panteismia. Jumala hallitsee kaikkivaltiaana luodun todellisuuden yläpuolella.²⁶ Tämä kaikki on näin yhteydessä siihen, miten Luther käsittää läsnäolemistavan repletive "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa.

1.3.2 Jumalan yleinen kaikkiallaoleminen

Useimmissa teoksissaan Luther ei mainitse eksplisiittisesti kolmea läsnäolon tapaa. Silti hän ilmaisee varsin usein käsityksiään Jumalan läsnäolosta kaikessa luomakunnassa ja tämän luonteesta. Nämä maininnat auttavat meitä suhteutta-

iglichen körnlin gantz und gar und dennoch ynn allen und uber allen und ausser allen Creaturn sey, drumb darffs keines umbzeunens hie, wie der geist trewmet, denn ein leib ist der Gottheit viel, viel zu weit, und kondten viel tausent Gottheit drynnen sein, Widderumb auch viel, viel zu enge, das nicht eine Gottheit drynnen sein kan. Nichts ist so klein, Gott ist noch kleiner, Nichts ist so gros, Gott ist noch grösser, Nichts ist so kurtz, Gott ist noch kürtzter, Nichts ist so lang, Gott ist noch lenger, Nichts ist so breit, Gott ist noch breiter, Nichts ist so schmal, Gott ist noch schmeler und so fort an, Ists ein unaussprechlich wesen uber und ausser allem, das man nennen odder dencken kan."

25 WA 26, 335, 1. "Denn Gott ist kein leiblich ding, sondern ein geist uber alle ding, ..."

26 Huom. WA 26, 319, 10-11.

maan Jumalan läsnäolon ilmenemistä myös erilaisten ykseyksien näkökulmasta.

Luther toteaa "Dass diese Wort Christi" -teoksessaan 1526, että Jumalan täytyy olla samalla kaikkialla ja "ei-missä", eikä hänen kaikkivaltansa voi olla ainoastaan yhdessä paikassa. ²⁷ Jumala on "syvemmin", "sisäisemmin" ja "läsnäolevämmin" kaikessa luodussa, kuin nämä itse "ovat itsessään". Kuitenkaan kukaan ei voi tavoittaa häntä, vaikka hän on kaikessa, koska kukaan "ei ole hänessä". ²⁸ Hän ja hänen henkensä ovat kaikkialla "kaikkein sisäisimmin ja ulkoisimmin" sekä täydellisesti läsnäoleva. ²⁹ Jumalan majesteetti on toisaalta samalla myös niin pieni, että se on "jyvässä", "jyvän luona", "jyvän yllä" ja "jyvän läpi". ³⁰

27 WA 23, 133, 21-23. "Sondern sey die almechtige gewalt Gotts, welche zu gleich nirgent sein kan und doch an allen orten sein mus. Nirgent kan sie an einigem ort sein, spreche ich."

Ks. myös WA 18, 623, 15-17.

Prenter 1954, 266 edellyttää, että Jumaluuden on oltava "elävällä tavalla" kaikkialla, mikäli ylipäänsä voitaisiin puhua Lutherin mukaan Jumalasta.

28 WA 23, 137, 31-36. "... das sein eigen göttlich wesen kan gantz und gar ynn allen creaturn und ynn einer iglichen besondern sein, tieffer, ynnerlicher, gegenwertiger denn die creatur yhr selbs ist, und doch widderumb nirgent und ynn keiner mag und kan umbfangen sein, das er wol alle ding umbsehet und drynnen ist, Aber keines yhn umbsehet und ynn yhm ist, ..."

Tästä Metzke 1961, 194 tekee johtopäätöksen, että kaikki avaruuden paikat ovat Lutherin mukaan Jumalalle "samanarvoisia". Ks. myös Grönvik 1968, 24-25.

29 WA 23, 139, 19-21. "Ist nu seine gewalt und geist allenthalben und ynn allen dingen auff's aller ynnerlichst, eusserlichst, durch und durch gegenwertig, ..."

30 WA 23, 137, 8-10. "Das die Göttliche maiestet so klein sey, das sie ynn eym körnlin, an eym körnlin, ober eym

Luther ajattelee siten, että Jumala on jokaisessa paikassa kokonaisesti läsnä. Kuitenkin Jumala pysyy yhtenä, vaikka hän on kokonaisena joka paikassa. Lutherin tapa argumentoida kuulostaa paradoksaaliselta, kun hän toisaalta kieltää Jumalan olevan missään ja kuitenkin toisaalta toteaa Jumalan olevan kaikessa. Tämä paradoksi käy osaksi ymmärrettäväksi siten, että Jumaluuden yleinen luodussa oleva läsnäolo jää Lutherin mukaan luodulle tavoittamattomaksi. Toteaahan Luther, että majesteettisuudessa eli itsessään oleva Jumaluus ei voi olla "meidän" eli siis minkään luodun kanssa missään tekemisessä.³¹ Toisaalta Luther näyttää tarkoittavan myös sitä, että vaikka Jumala on kokonaisena

körnlin, durch ein körnlin, ynnwendig und auswendig, gegenwertig und wesenlich sey, ..."

Ks. myös jatkoa WA 23, 137, 10-19.

Olsson 1971, 372 toteaa, että Jumalan kaikkiallaoleminen (Ubiquität) kaikessa luodussa on identtinen Jumalan kaikkivallan kanssa. Esim. Jumalan läsnäolo pienimmässä lehdessä tarkoittaa, että "se ei putoa maahan ilman Jumalan tahtoa".

Lutherin mukaan luotu todellisuus ei siis itse muutu Jumaluudeksi. Brecht 1986, 304 toteaa, että Jumalan kaikkiallaoleminen on Lutherin mukaan realistista mutta ei panteistista eikä metafyyisistä. Lutherin panteismin torjunnasta ks. myös Grass 1954, 63-67.

Jumalan yleisestä kaikkiallaolemuksesta Lutherin mukaan ks. myös Peters 1960, 75-78. Ks. Lutherin Jumaluuden kaikkiallaolemisen opin arviota Hermann 1967, 195.

Kun on kysymys Jumalan olemisesta, niin Luther ei perusta näkemyksiään Bielin käyttämällä erottelulla olemisen jakamisessa (inesse per potentiam, praesentiam et essentiam), vaan Jumaluuden kaikkiallaoleminen olemuksellisesti on hänelle itsessään perustava edellytys. Hilgenfeld 1971, 216.

31 WA 18, 685, 5-7, 14-15. "Quatenus igitur Deus sese abscondit et ignorari a nobis vult, nihil ad nos. Hic enim vere valet illud: Quae supra nos, nihil ad nos. ... Relinquendus est igitur Deus in maiestate et natura sua, sic enim nihil nos cum illo habemus agere, nec sic voluit a nobis agi cum eo."

mitä pienimmässä paikassa, niin hänen läsnäolonsa sisältää myös kaikki muut mahdolliset paikat ja olemisen kaikkien paikkojen ulkopuolella. Näin tämä ei vielä tarkoita sitä, että Jumalan koko olemisesta voitaisiin vielä yhdessä paikassa tavoittaa jotain.

Lutherin mukaan Jumalan luomistyö tapahtuu "ilman ulkonaisista saarnaamista".³² Luther korostaa luomisen (creo) ja luotuna ylläpitämisen (conservo) samankaltaisuutta, kun hän toteaa, että molemmat tapahtuvat ihmisille ilman heidän myötävaikutustaan, ja näin kaikki aiheutuu yksin Jumalasta. Tässä Jumala toimii ihmisissä "yleisen kaikkivallan" kautta, jolloin tämä tapahtuu varsinaisen Jumalan valtakunnan ulkopuolella.³³ Luominen ja luotuna ylläpitäminen eroavat lähinnä terminologisesti siten, että luominen merkitsee tietyn entiteetin synnyttämistä ja ylläpitäminen tämän olemassaolon säilyttämistä. Luther yhtyy perinteiseen kristilliseen käsitykseen, että Jumala luo luodut entiteetit

32 WA 23, 267, 33 - 269, 2. "... gleich wie er hymel und erden geschaffen hat und alles macht noch ymerdar on eusserlich predigen ..."

Vajta 1952, 157-158 väittää oikeutetusti, että Lutherin mukaan Jumalan yleinen läsnäolo on "luonnollista" ja luomiseen sidoksissa. Luomisen jatkuvuudesta ks. myös Löfgren 1960, 31; Laulaja 1981, 50.

33 WA 18, 754, 1-7. "Sicut homo, antequam creatur, ut sit homo, nihil facit aut conatur, quo fiat creatura, Deinde factus et creatus nihil facit aut conatur, quo perseveret creatura, Sed utrunque fit sola voluntate omnipotentis virtutis et bonitatis Dei nos sine nobis creantis et conservantis, sed non operatur in nobis sine nobis, ut quos ad hoc creavit et servavit, ut in nobis operaretur et nos ei cooperaremur, sive hoc fiat extra regnum suum generalis omnipotentia, ..."

tyhjästä eivätkä luodut entiteetit ole Jumalan tavoin ikuisia. 34

Lutherin mukaan Jumala armollisen toimintansa ulkopuolella eli siis yleisellä kaikkivaikuttavuudellaan myös "epäpyhissä" "tekee kaiken kaikissa". Luotu ei voi "välttää eikä muuttaa, vaan välttämättä seuraa", kun Jumala panee sen toimimaan luontonsa mukaisella tavalla. 35 Jumala ei anna minkään luodun olla toimimatta, vaan panee kaikki luodut liikkeelle. 36 Luther tarjoaa jopa esimerkin, että Mooseksen kirjoissa mainitun Egyptin faaraon tahto toimi pahalla tavallaan ainoastaan kaikkivaltiaan Jumalan työn tuloksena. 37

34 Huom. Kristuksesta WA 50, 276, 26-27. "So er auch nicht aus Nichte, noch aus dem finsternis (wie andere Creaturn und geschepffe) entsprungen ist, ..."

35 WA 18, 753, 28-33. "Hoc enim nos asserimus et contendimus, quod Deus, cum citra gratiam spiritus operatur omnia in omnibus, etiam in impiis operatur, Dum omnia, quae condidit solus, solus quoque movet, agit et rapit omnipotentiae suae motu, quem illa non possunt vitare nec mutare, sed necessario sequuntur et parent, quodlibet pro modo suae virtutis sibi a Deo datae, sic omnia etiam impia illi cooperantur."

36 WA 18, 710, 38 - 711, 1. "... non satis cogitantes, quam inquietus sit actor Deus in omnibus creaturis suis nullamque sinat feriari."

37 WA 18, 711, 27-30. "Haec autem voluntas eius mala se sola non moveretur aut induraretur, sed omnipotens actor cum illam agat inaevitabili motu ut reliquas creaturas, necesse est eam aliquid velle."

Jumalan toiminnasta saatanaassa ja yleensä jumalattomissa ks. vastaavasti WA 18, 709, 18-33.

Jumalan kaikkivaikuttavuudesta Lutherin mukaan ks. myös Hermann 1967, 155-157; Brecht 1986, 224-228.

Luther toteaa, että Jumala ei lähetä "virkamiestä" tai "enkeliä", vaan kaikki on hänen "omaa työtänsä". Hänen valtansa on "olemuksellisesti" kaikkialla ja "pienimmäskään lehdessä", koska hän "luo" ja "vaikuttaa" kaikki asiat omalla vallallaan. ³⁸ Jumalan valta ei ole "piilu", "kirves", "saha" tai "viila" vaan "hän itse". ³⁹ Erilaiset yhteiskunnan virkamiehet ja erilaisia tehtäviä tekevät perheenjäsenet ovat "verhoja" ja "välineitä", joiden avulla Jumala hallitsee maailmaa. ⁴⁰

Luther kiistää, että Jumalan toiminta olisi kontingenttis-

38 WA 23, 133, 26-33. "Die Göttliche gewalt aber mag und kan nicht also beschlossen und abgemessen sein, Denn sie ist unbegreiflich und unmeslich, ausser und uber alles, das da ist und sein kan. Widderumb mus sie an allen orten wesentlich und gegenwertig sein, auch ynn dem geringesten bawmblat. Ursach ist die: Denn Gott ists, der alle ding schafft, wirckt und enthellit durch seine allmechtige gewalt und rechte hand, wie unser glaube bekennet. Denn er schickt keine amptleut odder Engel aus, wenn er etwas schafft odder erhellt, sondern solchs alles ist seiner Göttlichen gewalt selbs eigen werck."

39 WA 23, 139, 18-19. "Und seine gewalt ist nicht ein beyl, axt, segen odder feylen, dadurch er wircke, sondern er selbs."

40 WA 40 I, 176, 27-28. "In Politia vult Deus honorari, ut dixi, istas personas tanquam suas larvas et instrumenta per quae exercet et regit mundum."

Ks. myös WA 40 I, 175, 17-24.

Metzke 1961, 197 toteaa oikein Lutherin kirjoituksissaan käyttämistä sanamuodoista seuraavaa. "Manche der zitierten Stellen mögen pantheistisch klingen und sind doch kein Pantheismus. ... Alle die geläufigen, zumeist von einem Seinsdualismus ausgehenden Versuche durch die Begriffe Diesseits und Jenseits, sei es nun in der Art der Alternative oder der Synthese, Gottes Wesen zu bestimmen, versagen hier. ... Er denkt aber auch nicht monistisch."

Ks. myös Ludolphy 1960, 147-148, joka kieltää panteismin ja panenteismin Lutherin ajattelun tulkintamalleina.

ta. Sen sijaan Jumaluus toimii "muuttumattomasti" ja "ikuisen" tahdon voimasta. ⁴¹ Näin absoluuttisessa mielessä ei ole olemassa mitään sattumanvaraista tai vaihtoehtoista, vaan tämä on ainoastaan luodussa todellisuudessa oleva ilmiö. Luther toteaa edelleen, että ihmisten näkökulmasta erilaiset tapahtumat näyttävät "muuttuvaisilta" ja "kontingenteilta", mutta Jumaluudesta käsin kaikki kuitenkin tapahtuu "välttämättömästi" ja "muuttumattomasti". ⁴²

Luther korostaa Jumalan olemuksen pysyvyyttä. Välillä Luther käyttää jopa fysikaalisia termejä, kun hän toteaa, että Jumala on "liikkumaton" "eikä voi kulkea paikasta toiseen kuten luodut". ⁴³ Vaikka Luther kuvaakin tässä Jumalan ikään kuin fysikaalisessa mielessä staattiseksi olennoiksi, on muistettava, että Jumalan olemistapa ei ylipäänsä ole käsitettävissä minkäänlaisella fysiikkaan kuuluvalla käsitteistöllä. ⁴⁴ "Liikkumaton" Jumala on kät-

41 WA 18, 615, 12-14. "Est itaque et hoc imprimis necessarium et salutare Christiano, nosse, quod Deus nihil praescit contingenter, sed quod omnia incommutabili et aeterna infallibilique voluntate et praevidet et proponit et facit."

42 WA 18, 615, 31-33. "Ex quo sequitur irrefragabiliter, omnia quae facimus, omnia quae fiunt, etsi nobis videntur mutabiliter et contingenter fieri, revera tamen fiunt necessario et immutabiliter, si Dei voluntatem spectes."
Ks. myös WA 18, 616, 2-9; 617, 12-17.

43 WA 23, 141, 13-15. "Denn die Gottheit ist unbeweglich ynn yhr selbs, kan nicht von eym ort zum andern faren wie die creatur."

44 Metzke 1961, 194 katsoo Lutherin luopuneen "staattis-lokaalisesta" Jumala-käsityksestä. "Indem Luther die statisch-lokalen Vorstellungen überwindet und Gott nicht

keytynyt muuttuvaan luomakuntaan ja ottanut itseensä kaikki sen toiminnot. Jumalan luonnon muuttumattomuus implikoi myös, etteivät hänen "vanhurskautensa", "laupeutensa", "tietonsa", "viisautensa", "hyvyytensä" eikä "tahtonsa" kuten ei mikään muukaan "jumalallisista asioista" koskaan muutu. ⁴⁵

Lutherin mukaan jumalallinen olemus on kaikkein "yhtenäisin" olemus. Sen täytyy olla kokonaan siellä, missä se on, tai se ei ole ollenkaan olemassa. ⁴⁶ Tästä seuraa Lutherin väite, että Jumalan valta ja majesteetti on jakamaton. ⁴⁷ Jumalan oikeaa kättä ei voi jakaa moneen osaan, vaan se on "yhteinäinen yksinkertainen olemus". ⁴⁸ Tästä Hartmut Hilgenfeld nimittää klassisen filosofisen terminologian pohjalta oikein Isän oikeaa kättä eli samalla itse Jumalaa

mehr an einen festen bestimmten Ort gebunden sein läßt, sondern jede Umzäunung aufhebt, öffnet er den Blick für den Raum in seiner grenzenlosen Unendlichkeit als universalen Ort Gottes."

45 WA 18, 615, 21-23. "... ut quemadmodum natura eius non mutatur inaeternum, ita nec eius iusticia et clementia. Quod autem de iusticia et clementia dicitur, etiam de scientia, sapientia, bonitate, voluntate et aliis divinis rebus dici oportet."

46 WA 50, 277, 34-36. "Denn das Göttlich wesen ist das aller einigst wesen, unzerteilich, das es mus gantz und gar sein, wo es ist, oder mus nichts sein."

47 WA 50, 276, 22-23. "Denn Gottes Herrligkeit und Maiestet ist ein einige unzertrennliche Maiestet, die er mus entweder gantz oder gar nichts haben."

48 WA 23, 143, 33-35. "Denn die rechte hand Gotts ist nicht zu teilen ynn viel stücke sondern ein einiges einfeltiges wesen."

simpleksiseksi (simplex).⁴⁹

Henkisten luotujen olioiden läsnäolon tavalla näyttää olevan jossain määrin yhtymäkohtia Jumalan läsnäolemisen tapaan. Kun Lutherin mukaan "neulalla pistetään" mitä pienintä ruumiinjäsentä, samalla tavoitetaan "koko sielu". Sielu on yhtä aikaa kaikissa ruumiinjäsenissä, vaikka ei voidaakaan tietää, miten tämä tapahtuu.⁵⁰ Tässä kohdassa Lutherin käsitys sielun olemisesta muistuttaa paljon Occamin määritelmää olemistavasta definitive.⁵¹ Tässä esiintyvistä

49 Hilgenfeld 1971, 375.

Jumalan olemuksen yksinkertaisuudesta kristillisessä teologiassa huom. myös Stead 1984, 653, 45 - 654, 5.

Bartholomäeus de Usingen 1543, 6 määrittelee simpleksisen asian seuraavasti: "Simplex, est notitia unius conclusionis demonstratae, uel demonstrabilis in naturalis scientia; ut illius uel consimilis; omne mobile est temporale. Et illa habet unitatem intrinsecam; cum sit simplex actus, uel habitus assentiendi. Quae non indiget aliquo extrinseco, a quo dicatur una." Yhdistetyn asian (aggregata) **Bartholomäeus de Usingen** 1543, 6 määrittelee taas näin: "Aggregata, est notitia collecta ex omnibus notitijs simplicibus conclusionum demonstratarum, uel demonstrabilium in naturali scientia. Et illa caret unitate intrinseca."

50 WA 19, 487, 16-20. "Nym fur dich die seele, wilchs ein einige creatur ist und ist doch ynn gantzen leib zu gleich, auch ynn der kleinisten zehe, das wenn ich das kleiniste gelid am leibe mit einer nadel steche, so treffe ich die gantze seele, das der gantze mensch zappelt. Kan nu eine seele zugleich ynn allen geliedern sein, wilchs ich nicht weis wie es zugehet, ..."

51 On oletettavaa, että Luther tuntee koko tuotantonsa ajan occamilaisen tavan määritellä olemassaolo definitive. Hän ei tosin "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa viittaa siihen, että definitive tavassa entiteetti on kokonaisuena jokaisessa osassa tilaa, missä se on, kuten Hilgenfeld 1971, 219 mainitsee, mutta tämä ei merkitse myöskään sitä, että hän vastustaisi tätä käsitystä. Hilgenfeld 1971, 207-208 taas pitää epävarmana, että Lutherin "Sermon von dem Sakrament" -kirjoituksessa olleet sielun

sielun läsnäolemisen tavan luonteesta poiketen Jumala on kokonaisena yhden paikan sijasta kaikkialla läsnä.

Vaikka Luther painottaa Jumalan olevan kaikessa luodussa olemuksellisesti läsnä, hänen mukaansa ei voida sanoa luodusta asiasta, että se on "Jumala itse". Toisin on Kristuksen kohdalla, sillä Jumala ei ole ainoastaan hänessä, vaan "Kristus on Jumala itse".⁵² Jumalan oleminen kaikkialla ei siis merkitse, että hänen ja luotujen olioiden olemukset muodostaisivat ykseyksiä tai unioita. Näin on siitäkkin huolimatta, että "predicatio identica" -kappaleen mainitsema käsitys ykseyksistä pitää alkuperäisten entiteettien omat olemukset ja niiden erot voimassa. Jumala ei yleisessä läsnäolossaan muodosta yhtä olemusta tai persoonaa luodun todellisuuden kanssa. Näin ollen erilaiset ykseydet ja samalla siis myös Kristuksen ja kristityn välinen unio ylittävät Jumalan yleisessä luomakunnassa olemisessä olevan läsnäolon tavan.

olemistapaa koskevat maininnan olisivat olleet tietoisesti peräisin occamilaisen tradition tavasta määrittellä olemistapa diffinitive. On kuitenkin selvää, että Luther on tuntenut tämän tradition.

52 WA 23, 141, 23-32. "Doch ynn Christo ist etwas anders, höhers und grössers fur allen andern Creaturn. Denn ynn yhm ist Gott nicht allein gegenwertig und wesenlich wie ynn allen andern, Sondern wonet auch leibhaftig ynn yhm also, das eine person ist mensch und Gott. Und wie wol ich sagen kan von allen Creaturn: Da ist Gott odder Gott ist ynn dem, so kan ich doch nicht sagen: Das ist Gott selbs. Aber von Christo sagt der glaube nicht alleine, das Gott ynn yhm ist, sondern also: Christus ist Gott selbs. Und wer einen menschen erwurget, mag wol heissen ein mörder des dings, das Gotts ist und da Gott ynnen ist, Aber wer Christum erwurget, der hat Gotts son, Gott und den Herrn der herlickeit selbs erwurget."

Kuten "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "predicatio identica" -kappaleen mukaan Kristuksen persoonasta pätee, että "Jumala on ihminen" ja päin vastoin, niin samoin pätee, että "Pyhä Henki on kyyhkynen", "tuuli tai tämä liekki on enkeli" ja "leipä on minun ruumiini" ja päin vastoin. 53 Jos jätämme huomioon ottamatta Pyhän Kolminaisuuden ykseyden, niin kaikissa ykseyksissä täysin analogisella tavalla esitetään ykseyden muodostavat entiteetit toinen toisikseen, mikä eroaa ratkaisevasti Jumalan yleisestä läsnäolosta luodussa todellisuudessa.

1.4 Jumalan erityisen läsnäolon tapojen ontologinen rakenne avaimena Lutherin teologiaan

Vaikka Luther ei itse rakenna teologisen yhdistymisen problematiikasta kokonaisjärjestelmää, "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa mainitut ykseydet sekä Kristuksen ja kristityn välinen unio liittyvät hyvin suurelta osalta Lutherin teologian keskeisiin kohtiin. Ykseyksissä ja unioissa korostuu

53 WA 26, 443, 16-25. "Und wie sie die einigkeit beider wesens ansihet, so redet sie auch von beiden mit einer rede, als ynn Christo ist Gott und mensch ein personlich wesen, darumb redet sie von beiden wesen also: Der ist Gott, der ist mensch. Item von der tauben Johan. 1: Das ist der heilige geist, das ist eine taube. Item von den Engeln: das ist ein wind, das ist ein Engel, das ist brod, das ist mein leib, Und widderumb auch zu weilen ein iglichs vom andern also: Der mensch ist Gott, der Gott ist mensch, Die taube ist der heilige geist, Der heilige geist ist die taube, Der wind odder diese flamme ist der Engel, Der Engel ist die flamme, Das brod ist mein leib, Mein leib ist das brod, ..."

Lutherin teologian piirre, että Jumala toimii ihmisten pelastuksen hyväksi luodussa todellisuudessa.

Luther ei halua tuntea Jumalaa muunlaisena kuin ihmiseksi tulleen, kuten hän selittää Marburgin uskontokeskustelussa 1529. ¹ Lutherin mukaan Jumalan henki ei toimi ihmisten luona muualla kuin aineellisissa olioissa. ² Luther näin edellyttää, että Jumalan kaikki ihmisiä koskettava toiminta on materiaan sidottua. ³

Lutherin mukaan siis kristinuskoa ei ole ilmaistavissa pelkästään hengen todellisuuden vaikutusten avulla, vaan se sisältää aina myös aineellisen ja ruumiillisissa luoduissa olennoissa olevan todellisuuden. 1520-luvun spiritualismin

1 WA 30 III, 157, 33-34. "Ich weys von keinem Gott, Den der mensch worden ist, ßo wil ich keinen andern auch haben."

Marburgin uskontokeskustelusta ks. Lohse 1981, 83.

Vajta 1952, 14 osoittaa oikein, että Kristus-ihmisessä on Jumala Lutherin mukaan ihmisiä varten.

2 WA 23, 193, 31-33. "Das der geist bey uns nicht sein kan anders denn ynn leiblichen dingen als ym wort, wasser und Christus leib und ynn seinen heiligen auff erden."

3 Lyytinen 1962, 82 toteaa oikein, että Jumala ei ylläpidä ja luo maailmaa sen ulkopuolelta Lutherin mukaan.

Prenter 1954, 254 osoittaa, että ulkoisen merkin korostus on Lutherin ja spiritualistien ratkaiseva ero opissa Pyhän Hengen merkityksestä.

Olsson 1971, 369-375 toteaa, että luotu todellisuus on "Jumalan naamio".

Ks. myös Ludolphy 1960, 170-178. Hän mainitsee luodun olevan Jumalan "työkalu" Lutherin mukaan.

Lutherin ajatusta Jumalan ja materian tai hengen ja materian yhteenkuuluvuudesta ei yleisesti tieteen piirissä kuitenkaan välttämättä hyvin tunneta. Esim. tunnettu fyysikko Laurikainen 1984, 463, vasen palsta, väittää, että Lutherin mukaan "hengen maailma on käsitettävä selvästi erilliseksi aineen maailmasta".

vastaisessa kiistassa Luther korostaa reformoidun teologian edustajia vastaan Kristuksen ruumiin hyödyllisyyttä. Kun lausutaan raamatunkohta, että "liha ei ole hyödyksi, Henki tekee eläväksi", ei tarkoita Kristuksen lihaa.⁴ Päin vastoin Kristuksen "liha" on juuri nimenomaisesti "oikea ruoka".⁵ Tässä Luther selvästi painottaa hengellisen todellisuuden voivan esiintyä vain silloin, kun se on yhdistynyt ruumiillisen todellisuuden entiteetteihin.

Lutherin mukaan henki ja liha ovat Raamatussa sekä vastakkain että eivät ole.⁶ Kun Luther käyttää käsitettä "henki" (geist) ja "liha" (fleisch) vastakkain, "henki" merkitsee Pyhän Hengen voimasta tapahtuvaa tekemistä, vaikka se olisi "ruumiillista", "ulkonaista" ja "näkyvää". "Liha" on taas inhimillisin kyvyin tapahtuvaa tekemistä, vaikka se olisi-kin "sisällistä" ja "näkymätöntä".⁷ Spiritualistien hän

4 WA 26, 376, 18-20. "Wo geist und fleisch sich nicht miteinander vertragen, als hie geschicht, 'fleisch ist kein nütze, Geist macht lebendig', Daselbst (sage ich) kan fleisch nicht Christus fleisch heissen."

5 WA 18, 193, 17-18, 21-22. "Drumb soll man nicht sagen, das Christus fleysch keyn nütze sey, sondern: fleysch ist kein nütze, ... Also da Christus Joh. 6. von seynem fleysch redet, das es die rechte speyse were, ..." Ks. myös WA 18, 735, 31 - 736, 2.

6 WA 26, 432, 21-22. "Ich rede von geist und fleisch, so widdernander ynn der schrifft stehen, so gibt er einen spruch, da fleisch und geist wol eines sind, ..." Ks. myös WA 26, 375, 32-34.

7 WA 23, 203, 7-11. "Das alles geist, geistlich und des geists ding ist und heist, was aus dem heiligen geist kompt, es sey wie leiblich, eusserlich, sichtbarlich es ymer sein mag, Widderumb fleisch und fleischlich alles, was on geist aus natürlicher krafft des fleisschs kompt, Es sey wie ynnerlich und unsichtbar es ymer sey."

katsoo ajattelevan kaikkea "ruumiillista" negatiivisesti,⁸ mutta itse hän katsoo sen olevan väärää ainoastaan silloin, kun se ei ole oikeassa suhteessa Jumalaan.⁹

Luther rinnastaa Kristuksen olemisen ehtoollisessa ja kristityn sydämessä ja erottaa sen Kristuksen olemisesta taivaassa eli kaikkien asioiden yläpuolella Jumaluuden omassa majesteettisuudessa. Lutherin mukaan Kristus on mennyt taivaaseen, jotta hän olisi rukouksen eli kunnioituksen kohde siellä. Sen sijaan sakramentissa ja uskovassa subjektissa hän on auttamassa ihmisiä. "Hän tuli myös lihaan maailmaan", jotta hän olisi auttanut ihmisiä eikä siksi, että häntä itseään palveltaisiin.¹⁰ Kun ihminen on sitä

Ks. myös WA 26, 352, 18-27; WA 18, 193, 18-21.

8 WA 23, 193, 28-30. "Aber unser schwermer haben den schwindel und fladdern geist, meinen, es müge da nichts geistlichs sein, wo etwas leiblichs ist, ..."
Ks. myös WA 26, 368, 22-25.

9 Metzke 1961, 178 toteaa oikein, että liha ei merkitse Lutherilla negetiivisessä merkityksessään aistisuutta tai ruumiillisuutta.

Prenter 1954, 271 toteaa, että koko ihminen, "henki" ja "ruumis", on Lutherin mukaan "lihaa", kun hän on Jumalaa vastaan, mutta koko ihminen, "henki" ja "ruumis", on taas "henkeä" oikeassa suhteessaan Jumalaan.

Lienhard 1979, 159, tiheään painettu kappale, toteaa, että Lutherin mukaan "perustava dualismi" ei vallinnut hengen ja materian, vaan uskon ja synnin välillä.

Joest 1967, 199 toteaa, että Lutherin mukaan lihallinen oleminen on uskon puutetta (Glaubenslosigkeit).

Lihan ja hengen suhteesta Lutherin mukaan ks. myös Brecht 1986, 304.

10 WA 11, 447, 16-25. "Das ist wol war, das eyn unterscheydt ist unter dem, das Christus droben ym hymel sitzt unnd ym sacrament und ynn den hertzen der glewbigen ist. Denn er freylich darumb gen hymel gefaren ist, das man yhn daselbs soll und muß anbeten und bekennen, das er der herr sey uber alle ding mechtig,

mieltä, että Kristus vanhurskauttaa hänet hänen pahoja tekojaan vastaan ja ilman hänen hyviä tekojaan, niin tällöin hänellä on Lutherin mukaan "oikea Kristus". 11

Lutherin mainitsemisissa yhdistymisissä ilmenee aina Jumalan oma suvereenisuus. Lutherin käsitys uskosta voidaan toki ymmärtää ihmisen luottamukseksi Jumalaan tai esimerkiksi lohdutuksen kokemiseksi, mutta primääristä on aina Jumalan oma toiminta ja Jumalan oma suvereenisuus. Lutherin mukaan Jumalan ihmisten hyväksi suuntautuvan toiminnan perimmäisiä tarkoitusperiä ilmentää nimenomaisesti se, että Jumala haluaa "antaa" ihmisille lahjojaan Kristuksen "ihmisyyden",

Phil. 2. Aber ynn dem sacrament und yn den hertzen der glewbigen ist er nicht eygentlich darumb, das er wolle da angebetet seyn, sondern daselbs mit uns schaffen und uns helffen, gleich wie er auch auff erden in das fleysch kam nicht darumb, das man yhn sollt anbeten, sondern uns zu dienen, wie er selb sagt 'Ich byn nicht komen, das ich myr dienen lasse, sondern das ich diene und meyn leben gebe fur viele.'

Kristus ei ole ehdottomasti Lutherin mukaan kieltänyt rukoilemasta itseään sakramentissa tai uskovan sydämessä, mutta ei ole myöskään käskenyt. WA 11, 447, 26 - 448, 2.

11 WA 40 II, 20, 12-15. "Christus enim solus me iustificat contra opera mea mala et sine operibus meis bonis. Si sic de Christo sentio, verum Christum apprehendo, si autem iudico eum exigere a me legem et opera ad iusticiam, factus est mihi ociosus ac ego ab eo evacuatus sum."

Huom. Lutherin kuvausta kristillisen uskon luonteesta. WA 40 I, 277, 16-21. "Per nimium igitur zelum et indignationem spiritus Paulus ipsam Gratiam appellat legem, cum tamen re vera aliud nihil sit nisi summa et infinita libertas gratiae quam habemus in Christo Iesu. Deinde etiam tribuit hanc ignominiosam appellationem legi nobis in consolationem, ut sciamus eam nunc novo nomine baptisatam, quod iam non viva, sed mortua et damnata sit."

Vrt. tapaa, jolla Führer 1984, 46-47 liittää Kristuksen ja kristityn yhdistymisen uskon ja tekojen suhteeseen.

ulkoisen "sanan" sekä "ehtoollisen leivän" "kautta". Ihmisellä ei taas ole oikeutta asettaa hänen tarkoituksperiään tutkimuksenalaiseksi. ¹² Näin uskon absoluuttisena kriteerinä on aina Jumalan toiminta: Jumalan armollisuus luotua todellisuutta kohtaan eli Jumalan yhdistyminen Kristuksessa kristittyyn. Luther toteaa spiritualisteja vastaan, että Jumala tekee, kuten haluaa, ja ihmisen on otettava vain vastaan. Jumala haluaa eri tavoilla auttaa ja vahvistaa ihmisiä, mutta ihminen ei voi vaatia Jumalaa toimimaan siten, kuin häntä itseään miellyttää. ¹³

Otamme nyt tehtäväksemme avata Lutherin teologian "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa esiintyneiden erilaisten ykseyksien ja muualla Lutherin tuotannossa esiintyvien vastaavanlaisten unioiden avulla. Yritämme löytää Lutherin ajattelusta sellaisia piirteitä, jotka on joko selitettävissä ykseyksien ja unioiden avulla tai joista voidaan löytää yhtäläisyyksiä erilaisten ykseyksien ja Kristuksen ja kristityn union kanssa.

12 WA 23, 269, 3-6. "Nu ers aber dir wil durch die menscheit, durchs wort, durchs brod ym abendmal geben, wer bistu hoffertiger undanckbar teuffel, der du fragen tharest, warumb ers nicht sonst und on die weise thu? Wiltu yhm weise und mas setzen und welen?"

13 WA 23, 269, 6-7, 14-18. "Du soltest fur freuden springen, das ers thut, durch welche weise er wil, alleine das du es erlangetest. ... Gott wil die welt fullen und sich auff mancherley weise geben, mit seim wort und wercken uns zu helffen und stercken, so wöllen wir so satsam und uberdrüffig sein, das wirs yhm weren und schlecht nür die weise leiden, die uns gefellet? Du bist ein schwartzer verzweifelter teufel. Das sey davon itzt gnug."

Ks. myös WA 23, 173, 21-29.

Tehtävämme on näin konstruoida Lutherin teologiasta kokonaisjärjestelmä, joka koostuu ykseyksistä, unioista ja niiden kaltaisista asioista. Annamme samalla Lutherin ajattelun eri kohdille tulkinnan kolmen olemisen tavan käsityksen avulla. Kolme läsnäolemisen tapaa auttavat meitä erityisesti erottamaan toisistaan Jumalan toiminnan omalla kaikkiallaolemisen tavallaan repletive ja Jumalan ja jumalallisten asioiden toiminnan luodun todellisuuden tavoilla localiter ja diffinitive. ¹⁴

Koska tehtävämme on eksplikoida ykseyksien ja niitä selittävän kolmen läsnäolemisen tavan käsityksen pohjalta kokonaisjärjestelmä, tämä ohjaa meitä analysoimaan entistä tarkemmin Lutherin ajattelun yksityiskohtia ja konstruoi-
maan niistä niiden ontologiset vastineet. Meidän on löydettävä tulkinta, joka Lutherin ajattelulle oikeutta tekevällä tavalla selittää erilaisten ykseyksien ja unioiden sekä niiden kaltaisten asioiden yhteisiä piirteitä ja erottavia tekijöitä. Käymme näin konstruktiossamme läpi Kolminaisuuden, Kristuksen persoonan, Jumalan evankeliumin sanan ja ehtoollisen, Jumalan läsnäolon laissa ja Kristuksen läsnä-

14 Metzke 1961, 190 luonnehtii Lutherin käsitystä erilaisten olemusten identifioimisesta, jossa identifioitavat eivät menetä omalaatuisuuttaan, termillä "vastakohtien yhteensulautuminen" (coincidentia oppositorum). Tämä on 1400-luvulla eläneen kardinaali Nicolaus Cusanuksen ajattelun ydinkäsite. Vaikka Cusanus piti inhimillisessä todellisuudessa olevia vastakohtia todellisina, hän katsoi, että Jumalassa rationaaliset vastakohtat sulautuvat yhteen. Ks. Haubst 1962, 990-991. Volkmann-Schluck 1958 katsoo, että Cusanus yhdisti ajattelussaan skolas-
tiikan ja mystiikan.

lon ihmisessä sekä perkeleen läsnäolon. 15

Nimitämme tässä tutkimuksessa ontologiaa tai läsnäolon tapaa teologiseksi silloin, kun Lutherin mukaan tai hänen ajatteluunsa pohjautuvassa teologiassa kyseinen läsnäolo on primääristi ymmärrettävissä vain jumalallisen erityisen ilmoituksen avulla. Tällöin kyseistä asiantilaa ei voida lopullisesti verifioida missään inhimillisen filosofian ontologian muodossa tai logiikan järjestelmässä Lutherin ajattelun kanssa sopusoinnussa olevalla tavalla. Jumalan luodussa todellisuudessa olevan läsnäolon ääripäinä ovat Jumalan yleinen läsnäolo toisaalla ja Kristuksen persoonan ykseys toisaalla. Erilaisia luodussa todellisuudessa olevia yhdistymisiä vertaamme tutkimuksen kuluessa etenkin näihin ääritapauksiin.

15 Buchrucker 1972, 237 löytää Lutherin eri yhdistymisistä kolme erilaista sidettä, joilla on kaikilla yhteinen rakenne: Isä ja Poika Jumaluudessa, Jumaluus ja ihmisyyys Kristuksessa sekä kirkko ja Kristus. Erilaisista yhdistymisistä ks. myös Buchrucker 1972, 194-197; 208-209, vuonna 1520 Buchrucker 1972, 181-182.

2. JUMALUUDEN PERSONIEN MUODOSTAMAT YKSEYDET

2.1 Pyhän Kolminaisuuden ykseys

Lutherin Pyhää Kolminaisuutta käsittävän ykseyden opin lähtökohtana on kristillisen kirkon klassinen kolminaisuusoppi. Kolminaisuuden persoonat, Isä, Poika ja Pyhä Henki, ovat kolme "erillistä" persoonaa, mutta he ovat "oikea", "yksi" ja "todellinen" Jumala.¹

Luther on "predicatio identica" -kappaleen eri ykseyksien vertailussa ilmaissut, että Pyhän Kolminaisuuden olemus on yksi. Näin tästä seuraa, että jokaisella Pyhän Kolminaisuuden persoonalla on koko Jumaluuden olemus. Luther toteaa eksplisiittisesti Kolminaisuuden toisesta persoonasta eli Pojasta, että Kristus on koko Jumaluuden "säteily", sillä Jumaluuden majesteetti on jakamaton. Se voi olla ainoastaan kokonaisena, jos se on olemassa ollenkaan.² Kristuksella

1 WA 26, 500, 27-29. "Erstlich gleube ich von hertzen den hohen artickel der göttlichen maiestet, das Vater, son, heiliger geist drey unterschiedliche personen ein rechter, einiger, natürlicher, warhafftiger Gott ist, ..."

2 WA 50, 276, 20-26. "Sonst wo Christus nicht der gantzen Göttlichen maiestet glantz were, sondern nur eins teils, so were er gar nichts ein glantz seiner herrlig...keit. Denn Gottes Herrligkeit und Maiestet ist ein einige unzertrennliche Maiestet, die er mus entweder gantz oder gar nichts haben. Ist er nu der glantz Göttlicher herrligkeit oder Göttlichs wesens, so mus er des gantzen wesens glantz sein und so gros als die klarheit oder Gottheit des Vaters selbst ist, aller dinge jm gleich."

on täysin Isänsä substantiaaalinen kuva, ja näin Kristuksella eli Pojalla on koko Jumaluuden olemus.³

Kun Luther mainitsee Jumalan tai luodun todellisuuden ominaisuuksista, hän käyttää joko sanaa "idioma" (suomenkielinen muoto idiomi), "proprium" tai "eigenschafft". Näitä kaikkia hän pitää synonyymisinä termeinä; ensimmäinen termi on kreikkaa, toinen latinaa ja kolmas saksaa.⁴ Luther toteaa, että Jumala on "substantiaalisesti" "elämä", "vanhurskaus" ja "siunaus".⁵ Samoin Kristus Jumalana on "jumalallinen voima", "vanhurskaus", "siunaus", "armo" ja "elämä".⁶ Nämä Lutherin maininnat implikoivat sen, että Jumalassa ei ole luotujen olioiden kaltaista entiteetin ja sen ominaisuuksien välistä distinktiota. Tässä mielessä juma-

3 WA 50, 277, 25-34. "Christus aber ist aus seiner Göttlichen natur entstanden von ewigkeit, sein wesentlich Bilde, substantialis imago, non artificialis aut facta vel creata, das seine Göttliche natur gantz und gar in sich hat und selbs auch ist, nicht aus etwas anders gemacht noch geschaffen, gleich wie das Göttlich wesen selbs nicht ist aus etwas anders gemacht noch geschaffen. Denn wo er nicht die gantze Gottheit des Vaters jnn sich hette und völliger Gott were, so kundte er nicht seines wesens Bilde sein noch heissen, weil der Vater noch etwas hette, darin der Son jm nicht gleich oder ehlich were, also würde er zu letzt dem Vater gantz unehlich und gar nichts sein Ebenbilde nach dem wesen."

4 WA 50, 587, 28-29. "Denn Idioma griechisch, proprium latine, ist ein ding, Lasts uns dieweil ein eigenschafft heissen."

5 WA 40 I, 441, 26-27. "... ideo ipse est Vita, Iustitia et Benedictio quae naturaliter et substantialiter Deus est."
Ks. myös Mannermaa 1981, 22.

6 WA 40 I, 440, 21. "Ideo Christus, divina virtus, iustitia, benedictio, gratia et vita, ..."

lalliset ominaisuudet voidaan suoraan identifioida koko Jumaluuden olemuksen kanssa.⁷

Luther siis käsittää Kolminaisuuden persoonien olevan olemuksellisesti samanlaisia ja yhtä suuria jumalallisen majesteetin suhteen. Tästä huolimatta Lutherin mukaan Kolminaisuuden persoonilla on keskinäisiä eroja. Luther toteaa, että Isä ei ole saanut Jumaluutta keneltäkään. Poika on saanut saman "isällisen" Jumaluuden ainoastaan Isältään syntymisen kautta, ja Pyhän Hengen Jumaluus on Isästä ja Pojasta lähtemisen kautta.⁸ Luther liittyy siihen patristiseen traditioon, joka korostaa Jumalan ensimmäisen persoonan eli Isän olevan Jumaluuden "alkuperusta" (ursprung) tai "lähde" (quelle). Jumaluuden toinen persoona eli Poika on saanut Jumaluuden Isältään ja Jumaluuden kolmas persoona eli Pyhä Henki Isältä ja Pojalta.⁹

7 Myös kirkkoisä Augustinus identifioi Jumalan hänen ominaisuuksiensa kanssa. Stead 1984, 656, 40-44.

8 WA 54, 58, 19-28. "Sein unterschied ist, das er Vater ist, Und die Gottheit nicht vom Sone noch von jemand hat. Der Son ein unterschiedliche Person ist vom Vater in derselben einigen Vaterlichen Gottheit, Sein unterschied ist, das er Son ist, und die Gottheit nicht von sich selbs, noch von jemand, sondern allein vom Vater hat, als ewiglich vom Vater geboren. Der Heilige geist ein unterschiedliche Person ist vom Vater und Sone, in der selbigen einigen Gottheit, Sein unterschied ist, das er der Heilige geist ist, der vom Vater und Son zu gleich ausgehet ewiglich, Und die Gottheit nicht von sich selbes noch von jemand hat, sondern beide vom Vater und Sone zu gleich und das alles von ewigkeit in ewigkeit."

Ks. myös WA 10 I, 1, 152, 20-21. "... wie nit der vater von dem ßon, ßondern der ßon von dem vater das gottlich weßen habe, ..."

9 WA 54, 64, 2-7. "Widerumb die unterschied des Sons vom

Lutherille itselleen ei tuota ongelmaa liittyä läntisen kristikunnan piirissä vakiintuneeseen käsitykseen, että Pyhä Henki lähtee sekä Isästä että Pojasta. Lutherin mukaan Pyhä Henki ei siis lähde ainoastaan Isästä, kuten itäinen kristikunta opettaa. Pyhän Hengen lähteminen Isästä ja Pojasta ei vaaranna näin Lutherin katsantokannan mukaan oppia, että Isä on Jumaluuden alkuperusta. Pojankin, josta Pyhä Henki lähtee Isän lisäksi, Jumaluus on peräisin Isästä.

Lutherin mukaan Jumaluudessa tapahtuva syntyminen ja lähteminen ovat täysin erilaisia tapahtumia kuin vastaavat asiat luodussa todellisuudessa. Näin Jumaluudessa oleva syntyminen ja lähteminen eroavat siis ratkaisevasti esimerkiksi

Vater und Heiligem geist, des Heiligen geists vom Vater und Sone, nemlich, das der Vater ist der ursprung oder quelle (so mans so nennen solt, wie die Veter thun) der Gottheit, Von welchem sie der Son hat, und der Heilige geist vom Son und Vater in ewigkeit, und nicht widerumb."

Ks. myös WA 10 I, 1, 152, 21-22. "... der vater die erst ursprunglich person ynn der gottheyt sey."

Kun Konstantinopolin kirkolliskokous määritteli vanhan kirkon klassista kolminaisuusoppia, korostus oli nimeno- maisesti siinä, että Isä on Pyhän Kolminaisuuden ainoa alkuperuste. Ritter 1982, 211-212.

Lienhard 1979, 125 toteaa perustellusti, että Lutherilla yhdistyvät sekä läntisen kristikunnan tradition paino- tus, että Isä ja Poika ovat yhtä olemusta, että itäisen tradition korostus, jonka mukaan Isä on Pyhässä Kolmi- naisuudessa primäärinen. Lutherin ratkaisu on vanhan kirkon konsiilien päätösten kanssa sopusoinnussa. Näin ollen E. Seeberg 1937, 244 ei anna Lutherin ajattelulle täyttä oikeutusta, kun hän väittää, että Luther korostaa enemmän Isän olemista Jumalan "alkuperustana" (Urgrund) kuin Isän ja Pojan yhteenkuuluvuutta.

Isän alkuperäisyydestä vanhan kirkon dogman muotoutumi- seen vaikuttaneen Gregorius Naziansialaisen teologiassa ks. Courth 1988, 175-177.

ihmisten syntymisistä ja lähtemisistä. Isä ja Poika eroavat toisistaan ainoastaan persoonan suhteen, mutta he eivät eroa olemuksen suhteen, kun Poika syntyy Isästä. Pyhä Henki lähtee Isästä ja Pojasta ja on erillinen persoona kumpaankin nähden, mutta kaikkien kolmen olemus on yksi. ¹⁰

Vaikka Lutherin mukaan Pyhässä Kolminaisuudessa on "sisäisesti" erilaisia toimintoja kuten esimerkiksi edellä mainittu Pojan syntyminen Isästä, niin Jumalan luomakuntaan suuntaamat teot ovat "jakamattomia" (indivisa). Tässä yhteydessä Luther vetoaa klassiseen kristilliseen dogmaattiseen traditioon sekä nimenomaisesti Athanasiuksen uskontunnustukseen ja kirkkoisä Augustinukseen. Mikäli Jumaluuden luomakuntaan suuntaamia tekoja ei omistettaisi jokaiselle Jumalan persoonalle, jaettaisiin yksi Jumaluus. Tällöin siis luovuttaisiin opista, että Jumalassa on vain yksi ole-

10 WA 50, 274, 16-30. "Darumb ist dis gar viel ein andere geburt denn der menschen geburt, Und viel ein ander ausgang denn der menschen ausgang. Denn ein mensch, vom andern geborn, wird nicht allein ein sonderliche eigene person von seinem Vater, sondern auch ein sonderlich eigen wesen und bleibt nicht jnn seines Vaters wesen, noch der Vater jnn seines Sones wesen, Aber hie wird der Son geborn jnn eine andere person und bleibt doch jnn seines Vaters wesen und der Vater jnn des Sons wesen, scheiden sich also nach der person, bleiben aber jnn einem einigen unzertrenneten und ungescheidenem wesen. Also wenn ein mensch vom andern ausgehet und gesand wird, da scheiden sich nicht allein die person vom einander, sondern auch das wesen und kompt einer fern von dem andern. Aber hie gehet der Heilige geist aus vom Vater und Sone (Wie er auch gesand wird vom Vater und Sone) und scheidet sich wol jnn eine andere person, aber bleibet doch jnn des Vaters und Sons wesen und der Va...ter und Son jnn des Heiligen Geists wesen, das ist: alle drey personen jnn einer einigen Gottheit."

mus.¹¹ Luther antaakin ymmärtää, että jopa roomalainen kirkko koko kristikunnan tavoin on säilyttänyt oikein kolminaisuusopin. Hän luettelee tuomittaviksi perinteisen kristikunnan harhaopeiksi julistamat näkemykset.¹²

Jumalan yleisessä läsnäolossa olevat teot kuuluvat Lutherin mukaan jokaiselle Kolminaisuuden persoonalle yhdessä. Jumalan yleinen läsnäolo kaikessa luomakunnassahan ei lainkaan

11 WA 54, 57, 26 - 58, 3. "Drumb ist hie einem Christen wol zu mercken, das er, wie Athanasius singet in seinem Simbolo, nicht die Person in eine Person menge, oder das einige Göttliche Wesen in drey Personen teile oder trenne. Denn wo ich einer jglichen Person, von aussen in der Creaturn, ein sonderlich werck gebe, da die andern zwo nicht mit zu thun haben solten, So habe ich die einige Gottheit zertrennet und drey Götter oder Schepffer gemacht, Das ist falsch. Widerumb, Wo ich einer jglichen Person, in wendig der Gottheit oder ausser und uber der Creatur, nicht ein sonderlich unterscheid gebe, die den andern zweien nicht gebürt, So habe ich die Personen in eine Person gemenget, Das ist auch falsch. Hie her gehört die Regel S. Augustini: Opera Trinitatis ad Extra sunt indivisa. Die Werck, so von Gott auswendig der Gottheit gemacht, sind nicht zerteilen, Das ist, man sol die Personen nicht teilen in die Werck einer jglicher von aussen jr unterschiedlich Werck zu eigen, Sondern die Person sol man inwendig der Gottheit unterscheiden, und doch allen dreyen auswendig ein jglich Werck on unterscheid zu eigen." Kolminaisuuden siäisten suhteiden ja ulossuunnattujen toimintojen suhteesta vanhan kirkon teologiassa ks. Ritter 1982, 201.

12 WA 26, 500, 28-32. "... Vater, son, heiliger geist drey unterschiedliche personen ein rechter, einiger, natürlicher, warhafftiger Gott ist, schepffer hymels und der erden, aller dinge widder die Arrianer, Macedonier, Sabelliner und der gleichen ketzerey, Gene. 1., wie das alles bis her beyde ynn der Römischen kirchen und ynn aller welt bey den Christlichen kirchen gehalten ist." Luther siis selvästi pohtii Pyhän Kolminaisuuden persoonien olemusta ontologiselta kannalta eikä avaa kolminaisuusopin tarkastelua pelkästään Jumalan töistä käsin, vaikka Führer 1984, 66 ymmärtää Lutherin näin. Ks. myös, kuinka Führer 1984, 62-63 ymmärtää Lutherin tulkinnan Nikean konsiilin kolminaisuuskäsityksestä.

tavoita vielä Jumaluuden kolminaisuutta. Luther toteaa eksplisiittisesti, että luominen on jokaisen Kolminaisuuden persoonan työtä.¹³

Jumalan kaikkivaikuttavuuden ja luodun toiminnan suhdetta Luther kuvaa "De servo arbitrio" -teoksessa esimerkillä, että Jumalan pelastaessa merimiehen ohjaaman laivan Jumala suorittaa "koko pelastamisen työn" ja merimies "koko ohjaamisen työn". Samoin maanviljelijä korjaa ja Jumala antaa sadon, jolloin Jumalalla ja ihmisellä on "eri työ".¹⁴ Luther tässä toisaalta tavallaan erottaa Jumaluuden ja luodun työt toisistaan. Kuitenkin edellä kuvatut Jumalalle omistetut teonsanat toisaalta ikään kuin sisältävät inkluusiivisesti myös luodun suorittaman toiminnan. Jumalan toiminta on kuitenkin korkeampaa ja syvempää kuin luodun toiminta.

13 WA 54, 58, 4-10. "Als, das ich Exempel gebe, Der Vater ist mein und dein Gott und Schepffer, der mich und dich gemacht hat, Eben dasselbe Werck, das ich und du sind, hat auch der Son gemacht, ist gleich so wol mein und dein Gott und Schepffer, als der Vater. Also der Heilige Geist hat eben das selbige Werck, das ich und du sind, gemacht, und ist mein und dein Gott und Schepffer, gleich so wol als der Vater und Son. Noch sinds nicht drey Götter oder Schepffer, Sondern ein Einiger Gott und Schepffer, unser aller beide."
Ks. myös WA 11, 450, 27-30.

14 WA 18, 753, 14-20. "Ut Deus navem quidem servat, sed navita tamen ducit ad portum, quare nonnihil agit navita. Diversum opus scilicet Deo servandi, navitae ducendi tribuit ista similitudo. Deinde si quid probat, id probat, quod Dei sit totum opus servandi, Navitae totum opus ducendi, Et tamen est pulchra et apta similitudo. Sic agricola convehit proventus, Deus autem dedit, iterum diversa opera Deo et homini, nisi agricolam simul creatorem facit, qui dederit proventus."

Laivan pelastusta koskeva esimerkki on siis tulkittavissa yksinkertaisesti siten, että Jumala pelastaa laivan merimiehen ohjaamisen kautta. Vaikka Luojan ja luodun tekoja ei voi erottaa toisistaan, niiden välille voidaan tehdä ero. Näin kaikki toiminta on Jumalan tekoa, kun sitä katsotaan absoluutista olennosta eli Jumalasta käsin. Tällainen teko oli ottamassamme Lutherin esimerkissä laivan pelastaminen. Mutta erilaisissa relatiivisissa käsiteavaruuksissa voidaan puhua erityyppisistä luodun teoista kuten laivan ohjaamisesta.

Siitä huolimatta, että Jumalan olemus itsessään on luodun todellisuuden tavoittamattomissa, Jumalan kaikkiallaolemisen tavasta seuraa, että kaikki maailman tapahtumat ovat läsnäolevan Jumalan työtä. Sitä, mikä on luodun toimintaa, ja sitä, mikä on Jumalan toimintaa, ei voida erottaa toisistaan eikä siis eritellä Jumalan ja luodun entiteetin osuutta erilaisissa ilmiöissä. Itse asiassa Lutherin ajattelun johdonmukainen kehittäminen on sopusoinnussa sellaisen filosofis-ontologisen näkemyksen kanssa, että on mahdotonta luoda todellisuuden selitysmallia, joka sulki sisäänsä koko todellisuuden. Tällainen on vain Jumalassa, mutta Jumalan itsessään oleva muuttumaton tahto on kaiken tutkimuksen ulkopuolella. ¹⁵ Luther ei ole siis metafysi-

15 Analogisesti edellä esitetyn kanssa voidaan viitata tutkimustulokseen, että Lutherilla ei ole tiedettä, joka olisi metateoria kaikille tieteille. Tällaiseksi ei kelpaa edes metafysiikka, vaikka se tutkii olevaa olevana ja siihen liittyviä käsitteitä. Ks. Martikainen 1987, 46.

kan vastainen, mutta hän ei anna tukea minkään tietyn metafysiikan mallin absolutisoimiselle. Näin Tuomo Mannermaan lähtökohta, että Luther ei liity "sisällisesti johonkin filosofisen ontologian muotoon", saa vahvistusta. ¹⁶

Jumalan Kolminaisuus ei ole Lutherin mukaan jakamattomana läsnä ainoastaan yleisessä läsnäolossa, vaan tämä ulottuu myös erityisen läsnäolon alueelle. Kun uskontunnustuksessa puhutaan Luojusta, Vapahtajasta, Lunastajasta ja Pyhittäjästä, tarkoitetaan koko Jumaluutta eikä vain yhtä persoonaa. Sanamuodosta voisi joskus tosin päätellä, että esimerkiksi Luoja tarkoittaa vain Isää, mutta näin ei ole asiantaita. ¹⁷ Ihminen saa täsmälleen saman "asian" ja "lahjan"

16 Mannermaa 1981, 9, alaviite 1.

Sen lisäksi, että Luther ei katso voivansa luoda aukotonta koko todellisuutta kattavaa filosofista mallia, hän ei pidä myöskään yleisen uskonnonfilosofian ja metafysiikan tapaa tutkia Jumalaa vielä teologiana, kuten Martikainen 1987, 35-36 oikein mainitsee. Yleinen Jumalan ja luodun todellisuuden pohdiskelu ei liitykään yritykseen laatia harmoninen pohja, jota teologia voisi täydellistää. Yleinen uskonnonfilosofinen pohdiskelu osoittaa päinvastaisesti jumalallisen järjestyksen luodulle täysin saavuttamattomaksi ja mihinkään yhteen metafysiikan malliin puristumattomaksi.

Merkittävää on seikka, että Luther katsoo pakanallisten runoilijoiden ja kansan seassa kulkevat maininnat "kohtalosta" (fatum) kuvavan oikein Jumalan kaikkivaikuttavuutta. Pakanoilla on jopa "käsitys Jumaluudesta" (notitia divinitatis). WA 18, 617, 23 - 618, 18. Lutherille kohtalo ei siis merkitse absoluuttisessa mielessä sokeaa kohtaloa tai sattumaa, vaan se on yksi salatun eli itseensä kätkeytyneen Jumalan synonyymeistä, eli Luther siis samastaa käsitteet "fatum" ja "Deus absconditus". Näin ollen Lutherille uskomisen kohtalon voimaan ja Jumalan johdatukseen eivät ole eri asioita, kun tarkastellaan Jumalan yleistä vaikutusta luodussa todellisuudessa.

17 WA 54, 63, 14-28. "Wenn wir nu im Kinder Glauben sprechen: Ich glaube an Gott den Vater allmechtigen,

sekä Isältä että Pojalta, sillä heillä on yhteinen Jumaluus. ¹⁸

Vaikka Pyhän Kolminaisuuden toiminnot kuuluvatkin Lutherin mukaan jokaiselle persoonalle ja koko Kolminaisuudelle, säilyvät kuitenkin myös Kolminaisuuden sisäiset suhteet. Poika on saanut Luojana olemisen nimenomaisesti Isältä ja Pyhä Henki Isältä ja Pojalta. ¹⁹ Lutherin mukaan siis Pyhän

Schepffer Himels und der Erden, ist nicht die meinung, das allein die Person des Vaters solt allmechtig Schepffer und Vater sein, Sondern der Son ist eben so wol ... allmechtig, schepffer und Vater, Der Heilige geist auch so wol, allmechtig, schepffer und Vater, und doch nicht drey allmechtige Schepffer, Vater, sondern ein Einiger, allmechtiger Schepffer, Vater, Himels und der Erden, und unser aller. Gleich, wie der Vater unser Heiland und Erlöser, Der Son unser Heiland und Erlöser, Der Heilige geist unser Heiland und Erlöser, und doch nicht drey Heilande noch Erlöser sind, sondern ein Einiger Heiland und Erlöser ist. Gleich wie der Vater unser Gott, der Son unser Gott, der Heilige geist unser Gott, doch nicht drey Götter, sondern ein Einiger Gott ist, Also Heiliget der Heilige geist die Christenheit, der Vater auch, der Son auch, und sind doch nicht drey Heiliger oder Heiligmacher, sondern ein Einiger Heiligmacher u. Opera trinitatis ad extra sunt indivisa."

18 WA 40 I, 81, 23-26. "Talia multa sunt argumenta in Ioanne, ubi ex operibus quae aequaliter tribuuntur Filio cum Patre, probatur et concluditur, quod eadem sit divinitas Patris et Filii. Itaque aliam rem aut donum aliud a Patre non habemus quam a Filio, sed unum et idem a Patre et Filio proficiscitur."

19 WA 54, 63, 33 - 64, 2. "Darumb ist der Son Gott und schepffer gleich dem Vater, Aber das hat er alles vom Vater, nicht widerumb der Vater vom Son, Denn das der Vater Gott und schepffer ist, das hat er nicht vom Son, sondern das der Son Gott und Schepffer ist, das hat er vom Vater, Also hat der Vater oder Son vom Heiligen geist nicht, das er Gott und Schepffer ist, Sondern das der Heilige geist Gott und Schepffer ist, das hat er vom Vater und Sone, Also stehet nu das wort Gott Allmechtig, Schepffer, bey dem Vater und nicht bey dem Son und Heiligem geist, zu mercken die unterscheid des Vaters, vom Son und Heiligem geist in der Gottheit."

Kolminaisuuden persoonien uloskäyvien toimintojen erottamattomuus ja Isän primäärisyys Kolminaisuudessa ynnä muut Kolminaisuuden sisäiset suhteet eivät joudu vastakkain. 20

Tarkasteltaessa Pojan persoonaa Luther erottaa toisistaan ikuisen ja "ruumiillisen" syntyminen. Pojan ikuinen syntyminen tarkoittaa syntymistä Isästä todelliseksi Jumalaksi ja "ruumiillinen" syntyminen hänen ihmiseksi tulemistaan eli Kristuksen persoonan ykseyden muodostamista Jumalan toisen persoonan ja ihmisyksilön välille. Mutta myös Pyhälä Hengellä esiintyy analogisesti "ruumiillista lähtemistä" erotukseksi ikuisesta Isästä ja Pojasta lähtemisestä. Kummassakin tapauksessa sekä Pojan ruumiillisella syntymisellä että Pyhän Hengen ruumiillisella lähtemisellä on esikuvansa Pyhän Kolminaisuuden ikuisuudessa vallitsevissa suhteissa. Kuitenkin Pojan ruumiillinen syntyminen koskee vain Jumaluuden toista persoonaa eli Poikaa ja Pyhän Hengen ruumiillinen lähteminen vain Pyhän Hengen persoonaa, mutta se ei tarkoita koko Jumaluutta. 21

20 Vrt. Rückert 1972a, 67 esittää Lutherin Jumala-käsityksestä modalistisia piirteitä.

21 WA 50, 275, 15-26. "Darumb reimete sichs wol, das die mittel person leiblich geborn und Son würde, der zuvor jnn ewigkeit geborn und Son ist, Und das nicht der Vater noch heilige Geist leiblich geborn oder Son würde, Gleich wie sichs sein schickt, das der heilige Geist ausgienge leiblich, der zuvor jnn ewigkeit ausgehet und nicht geborn noch Son ist. Also bleibt der Vater von jm selbs, das die person alle drey sind jnn der Maiestet, Doch das der Son die Gottheit vom Vater durch sein ewige jnnbleibende geburt habe und nicht widerumb, und der Heilige Geist seine Gottheit vom Vater und Sone durch seinen ewigen jnnbleibenden ausgang habe. Also zeigt der Son durch die leibliche geburt seine ewige geburt, Und

Lutherin mukaan Pyhällä Hengellä on jopa useita ruumiillisen lähtemisen muotoja. Tällainen ykseys on nimenomaisesti Pyhän Hengen esiintyminen kyyhkysen hahmossa Kristuksen kasteen yhteydessä eli siis Pyhän Hengen ja kyyhkysen muodostama "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa mainittu erityinen ykseys. Samanlainen esiintyminen eli ykseys on myös Pyhän Hengen helluntaina tapahtunut ilmeneminen tulisissa kielissä ja kovassa tuulessa. Sekä Pojan syntymisissä että Pyhän Hengen lähtemisissä on kysymys "samasta Pojasta" ja "samasta Pyhästä Hengestä".²² Luther toteaa vielä eksplisiittisesti, että Pyhä Henki on "ainoana" ilmoitettu erilaisilla tavoilla. Tällaisia ovat tuliset kielet, lahjat, eri kielet ja ihmeet.²³ Tämä implikoi sen, että ihmisyyks on Pojan persoonan ainoa ruumiillinen ilmenemismuoto, kun Pyhällä Hengellä niitä on useita.

Luther seuraa johdonmukaisesti teologista linjaansa, jonka

der Heilige Geist durch den leiblichen ausgang seinen ewigen ausgang. Ein iglicher hat seins jnnwendigs wesens ein eusserlich gleichnis oder bildnis."

22 WA 50, 275, 7-14. "Eben der unterscheid gleichen namen behalten und haben auch der Son und Heiliger Geist, da sie sich ausser der Gottheit jnn den Creaturn uns offenbaren, Denn der Son wird leiblich geborn von seiner mutter und heisst hie auch Son und geborn und ist doch derselbe Gottes Son jnn beider geburt. Und der Heilige Geist gehet leiblich aus, als jnn der Tauben gestalt, jnn feurigen zungen, im starcken winde u. Und heisst hie auch ein ausgenger oder gesandter, Und ist doch der selbe Heilige Geist, jnn beidem ausgange und nicht der Vater noch der Sone."

23 WA 54, 64, 14-16. "Der Heilige geist ist allein unterschiedlich offenbart, in den feurigen Zungen, gaben, mancherley sprachen und wunderzeichen u."
Ks. myös WA 26, 442, 8-16.

mukaan Jumalan persoonien sisässäpysyvät työt omistetaan kullekin persoonalle erikseen. Hän toteaa esimerkiksi, että "teologit" kutsuvat Pojan Jumaluuden syntymistä Isästä "sisässäpysyväksi" syntymiseksi samalla tavalla, kuin Pyhän Hengen Isästä ja Pojasta tapahtuvaa lähtemistä kutsutaan "sisässäpysyväksi" lähtemiseksi. Näin on, koska Poika ei "putoa" eikä Pyhä Henki "lähde" Jumaluudesta. ²⁴

Merkittävää on, että Luther ei ajattele Pojan sisässäpysyvää syntymistä Isästä yhdessä hetkessä tapahtuvana aktina, vaan vanhaa patristista traditiota noudattaen Luther toteaa, että Kristus syntyy ikuisuudessa Isästä todeksi Jumalaksi. ²⁵ Kristus tulee ikuisesti Isästä kuten "aurinko aamulla". Kristus ei ole persoonansa puolesta Isä, kuten auringon loiste ei ole aurinko. Kuitenkin Kristus on "Isän luona" ja "Isässä" yhtä iankaikkisesti kuin hän. ²⁶ Näin

24 WA 50, 274, 31-35. "Darumb nennen die Theologen solche geburt des Sons ein jnnbleibende geburt, die nicht aus der Gottheit falle, sondern allein vom Vater kome und jnn der Gottheit bleibe. Also des Heiligen Geists ausgang heissen sie ein jnnbleibenden ausgang, die nicht aus der Gottheit gehe, sondern allein vom Vater und Sone und jnn der Gottheit bleibet."
Ks. myös WA 50, 275, 1-6.

25 WA 17 II, 74, 35-37. "Davon haben wyr oft gnug gesagt, das wyr auch also durch den glauben müssen Gottis kinder und götter, herrn und könige geporn werden, gleich wie Christus ynn ewigkeyt vom Vater eyn warer Gott geporn wird."
Nikean kirkolliskokouksen päätöksen ilmentämästä Pojan ikuisen syntymisen tavasta ks. Courth 1988, 116.

26 WA 10 I, 1, 154, 1-6. "... denn Christus wirt on unterlaß ewiglich geporn vom vatter, geht ymer auß, wie die ßonne am morgen, und nitt am mittag odder abent. Unnd ist ia nit der vatter nach der person, wie der glantz nit ist die ßonne, und ist doch bey dem vatter und ynn

Isä, joka ei ole itse saanut Jumaluutta keneltäkään, antaa sen Pojalle ikuisen synnyttämisen kautta. ²⁷ Näin Luther ajattelee johdonmukaisesti, että Kristuksen eli Pojan Jumaluus syntyy jatkuvasti Isästä. Luther ei siis ajattele niin, että Kristus olisi kerran ennen aikojen alkua Isästä syntynyt ja syntyminen näin saatu päätökseen. ²⁸

Vaikka Isän persoona onkin Lutherin mukaan syntymätön, lähtemätön ja muutenkin vailla minkäänlaista alkuperää, Lutherilla on mainintoja siitä, että Isälläkin olisi Pojan ja Pyhän Hengen tapaan "ruumiillinen" ilmenemismuoto luodussa todellisuudessa. Kuten Poika oli ihmisenä ja Pyhä Henki kyyhkysenä Kristuksen kasteen yhteydessä Jordanjoella, niin Isä esiintyi äänessä "tämä on minun rakas Poikani". ²⁹ Vaikka tämä ei ilmaisekaan ikuisuudessa olevaa

dem vatter, widder tzuuor noch darnach, ßondernn gleych ewig mit yhm und ynn yhm, wie der glantz tzugleych mit und ynn und an der ßonnen ist."

27 WA 54, 63, 31-33. "Die unterschied des Vaters (wie gehort) ist, das er die Gottheit von niemand hat, sondern sie von ewigkeit, durch die ewige geburt dem Son gegeben hat, ..."

28 Lutherin triniteettioppiin sidotut kristologiset tarkastelut osoittavat siis myöhäisen Lutherin ajattelun vakautta. Tältä pohjalta ei löydy tukea väitteelle, jonka Lienhard 1979, 186-187 esittää, että Lutherin kristologia muuttui huomattavasti 1520-luvun loppupuolella siitä, mitä se oli 1522.

29 WA 54, 59, 27, 33-37. "Also ist da die Stimme, so da spricht: 'Dis ist mein lieber Son u.' ... Noch heisst und ist die selbige Stimme allein des Vaters, Und kanst, als ein Christ, hie von der stimme nicht sagen, Das ist Gott der Heilige Geist, oder das ist Gott der Son, Sondern must sagen, das ist Gott der Vater, ob wol Gott der Heilige geist, und Gott der Son, und Gott der Vater ein Einiger Gott ist, ..."

syntymistä tai lähtemistä kuten Pojan ja Pyhän Hengen vastaavat ruumiilliset ilmenemismuodot, niin kuitenkin se on näiden kanssa analoginen Jumalan tietyn persoonan ilmenemisen tapa Lutherin mukaan. Lutherin asiaa koskevat teologiset kannanotot ovat kvantitatiivisesti kuitenkin varsin niukkoja.

Pojan ruumiillinen syntyminen ja Pyhän Hengen ruumiillisen lähtemisen muodot muodostavat Lutherin teologiassa monimutkaisemman ongelmanasettelun kuin Jumaluudessa tapahtuva syntyminen tai lähteminen. Niillä on nimittäin liittymäkoh- ta sekä Pyhän Kolminaisuuden sisässäpysyviin että uloskäyviin töihin. Ne ovat toisaalta kunkin persoonan omalaatuis- ta toimintaa, mutta kuitenkin ne liittyvät luomakuntaan, jossa Kolminaisuuden toiminta pitäisi Lutherin peruslähtö- kohdan mukaisesti kuulua kaikille persoonille yhteisesti.

Luther toteaa Pojan eli Kristuksen ihmisyydestä, että se on jokaisen Kolminaisuuden persoonan luoma. Kuitenkin vain Pojan persoona on yhdistynyt ihmisyyteen, sillä ainoastaan Poika on tullut ihmiseksi, mutta Isä tai Pyhä Henki ei ole tätä tehnyt. ³⁰ Kyyhkynen oli jokaisen Kolminaisuuden per- soonan luoma, koska luominen kuului Jumaluuden uloskäyviin

30 WA 54, 60, 1-3, 12-15. "Gleich dem ist zu reden von der Menschheit Christi, die ist an sich selbs eine rechte ... Creatur, geschaffen zu gleich vom Vater, Son und Heiligem geist, ... das also die gantze Dreifaltig- keit als ein Einiger Schepffer hie ist, und das Einige Werck, die Menschheit, geschaffen und gemacht hat, und doch die Person des Sons allein damit vereiniget und Mensch worden, nicht der Vater noch Heiliger geist."

töihin, mutta ainoastaan Pyhä Henki esiintyi kyyhkynen hahmossa. On oikein sanoa, että kyyhkynen on Jumala eikä ole olemassa muuta Jumalaa. Kuitenkin on väärin todeta, että kyyhkynen olisi Isä tai Poika, vaan se on ainoastaan Pyhä Henki. ³¹ Analogisesti ääni, joka on ainoastaan Isän persoonan, on jokaisen Kolminaisuuden persoonan luoma. ³²

Luther erottaa luodut sellaisina, kuin ne ovat absoluuttisina jokaisen Jumalan persoonan luomina, siitä, miten Jumala käyttää niitä relatiivisesti eli ihmisiin nähden. Vaikka luodut ovat absoluuttisesti jokaisen Kolminaisuuden persoonan luomia, niin relatiivisesti eräät luodut oliot ilmaise-

31 WA 54, 59, 12-13, 15-26. "Am Jordan, da Sanct Johannes den HERRN teuffet, thet sich der Himel auff, und fur der heilige Geist hernider leiblich in einer Tauben gestalt, ... Hie ist die Taube eine Creatur, welche nicht allein der heilige Geist geschaffen hat, Sondern auch der Vater und Son, wie gesagt, das opera trinitatis ad extra sunt indivisa. Was Creatur ist, das hat Gott Vater, Son und Heiliger geist, zu gleich als ein Einiger Gott gemacht, Noch heisst die Taube allein der Heilige geist, oder, wie Lucas sagt, ist allein der Heilige geist hernider gefaren in der Tauben gestalt, Und würde in keinen weg der Christliche Glaube leiden, das du woltest sagen von der Tauben, Das ist Gott der Vater, oder das ist Gott der Son, Sondern must sagen, das ist Gott der Heilige geist, ob wol Gott der Vater, Son und Heiliger geist ein Einiger Gott ist, das du gantz recht sagest von der Tauben; das ist Gott, und ist kein ander Gott mehr, und doch unrecht sagest, das ist Gott der Vater oder Gott der Son, Sondern must sagen, das ist Gott der Heilige Geist."

32 WA 54, 59, 28-33. "Eine Creatur, die nicht allein der Vater geschaffen hat, Sondern auch der Son und Heiliger geist, wie gesagt opera trinitatis, das ausser der Gottheit alle Creaturen zu gleich sind, von allen dreyen Personen, als von einem Einigen Gotte geschaffen, und gegen der Creatur alle drey Personen ein Einiger Gott ist. Und widerumb die Creatur gegen die drey Personen einerley und nicht dreierley Werck sind, ..."

vat erilaisissa "kuvissa", "muodoissa" tai "hahmoissa" Kolminaisuuden persoonia erikseen. ³³ Absoluutti oleminen viittaa tässä yhteydessä selvästi Jumalan yleiseen läsnäoloon kaikessa luodussa ja siinä tapahtuvaan Jumalan ehdottomaan kaiken luomiseen. Relatiivinen ilmeneminen tarkoittaa taas selvästi sitä, että jokin Jumaluuden persoonista yhdistää itsensä johonkin luomakunnan olioon "predicatio identica" -kappaleen tyyppisessä ykseydessä tai uniossa. Näin kyyhkynen ilmoittaa ainoastaan Pyhää Henkeä, ihmisyyden Poikaa ja taivaasta tullut ääni Isää. ³⁴

On huomattavaa, että edellä mainitut ykseydet tai uniot ovat aina jonkin Kolminaisuuden persoonan ja luodun olion välisiä yhdistymisiä. Niissä ei ole siis tilannetta, jossa kaikki kolme persoonaa muodostaisivat ykseyden luodun todellisuuden kanssa. Huolimatta Kolminaisuuden sisäisen ykseyden erityislaadusta Pyhän Kolminaisuuden eri persoonat

33 WA 54, 61, 27-38. "Dem nach mustu nu die Creatur zweierley weise ansehen. Auffs erst, als eine Creatur oder werck an sich selbs, absolute, so und so von Gott geschaffen oder gemacht. Auff diese weise sind alle Creatur Gottes, das ist, aller drey Personen gleich Einerley werck, on ... allen unterscheid, wie gesagt ist, Denn sie geben uns nach solcher weise kein unterschiedliche offenbarung der drey Personen, weil sie alle gleich einerley werck sind der drey Personen, als des einigen Gottes. Zum andern mal, mustu sie ansehen, nicht an jr selbs absolute, sondern relative, Nach jrem brauch, wie Gott der selben braucht gegen uns. Hie nimpt Gott sein geschepff, das alle drey Personen geschaffen, als ein Einiger Gott, hat, und braucht derselben, zum bilde oder form oder gestalt, darin er sich offenbaret und erscheinet. Hie werden unterschiedliche bilder, gestalt, oder offenbarung der drey unterschiedlichen Personen, ..."

34 WA 54, 61, 38 - 62, 21.

ovat joka tapauksessa perustana teologisessa todellisuudessa esiintyville ykseyksille. Ilman kolminaisuusopillista tarkastelua ei voida löytää kokonaisnäkemystä Lutherin ykseyksien teologialle.

2.2 Jumaluuden persoonien ykseydet luodun todellisuuden kanssa

2.2.1 Kristuksen kahden luonnon välinen ykseys

Kristuksen kahden luonnon yhdistyminen yhdeksi persoonaksi on varsinaisesti se Lutherin mainitsema ykseys, joka perustavasti tarjoaa mallin ja vertailukohtan muille spesifisille teologisille ykseyksille ja niiden kaltaisille unioille. Lutherin käsitys Kristuksen luontojen ykseydestä itsestään on erityisen perusteellisesti analysoitava, jotta voisimme jatkossa ymmärtää Kristuksen läsnäolon modusta ehtoollisvälineissä ja uskovassa subjektissa.

Lutherin peruslähtökohdan mukaisesti Kristuksen persoonassa Jumala ja ihminen ovat "erottamattomat", ja ihminen on näin todellinen Jumala.¹ Kuitenkaan "kukaan" ei voi olla tietämättä, että Jumaluus ja ihmisyyys ovat "erilaisia" luontoja,

¹ WA 26, 501, 29-31. "Und das solcher mensch sey warhafftig Gott als eine ewige unzurtrenliche person aus Gott und mensch worden, ..."
Ks. myös WA 23, 153, 5-9; WA 26, 324, 19-26.

joista kumpikaan ei muutu toiseksi.²

Luther korostaa nimenomaisesti Kristuksen inhimillisen luonnon täydellistä samankaltaisuutta minkä tahansa ihmisyksilön olemuksen kanssa. Kristus on samanlainen ihminen kuin kaikki muutkin ihmiset; hänellä on myös sielu. Ainoa ero muihin ihmisyksilöihin nähden on se, että hänellä ei ole syntiä. Tällaisena hän on Marian poika.³ Syntisyys tai synnittömyys ei ole ominaisuus, joka määrittelisi itse ihmisenä olemisen aitoutta, vaan nämä ilmaisevat ihmisen ontologista ja muuta suhdetta Jumalaan. Näin Kristuksen ihmisyyden filosofis-ontologinen konstituutio on sama kuin muilla ihmisillä. Lisäksi on vielä erityisesti huomattava, että käsitys Kristuksen synnittömyydestä liittyy nimenomaisesti Lutherilla Kristuksen persoonan sisäiseen tarkasteluun eikä Kristuksen ja uskovan subjektin yhdistymisessä tulevaan problematiikkaan.

Luther toteaa peräkkäin Kristuksesta seuraavanlaisia asioi-

2 WA 18, 186, 31-33. "Und doch niemant so toll ist, der nicht wisse, das gottheyt und menscheyt zwo unterschiedliche natur sind, wilcher keyne ynn die ander verwandelt wird, ..."

Huom. myös WA 18, 186, 26-31.

3 WA 26, 501, 24-29. "Auch das Gott der son nicht allein den leib on seele (wie etliche ketzer geleret) sondern auch die seele, das ist eine gantze völlige menscheit angenomen und rechter samer odder kind Abraham und David verheissen und natürlicher son Marie geborn sey, ynn aller weise und gestalt ein rechter mensch, wie ich selbs byn und alle andere, on das er on sunde allein von der Jungfrawen durch den heiligen geist komen ist, ..."

Ks. myös WA 23, 221, 5-22.

ta. Siellä, missä "on" Jumala, "on myös" ihminen. Sitä, mitä Jumala "tekee", "sanotaan" (heist) "myös" ihmisen "tekevän". Sitä, mitä ihminen "kärsii", "sanotaan" myös Jumalan "kärsivän".⁴ Huomattavaa tässä kohdassa on, että Luther toteaa Jumalan ja ihmisen olevan siellä, missä toinen luonto on. Kristuksen ihmisyys on ilman minkäänlaisia varauksia siellä, missä Jumala on. Kun Luther käsittelee Jumalan ja ihmisen tekoja, hän käyttää verbiä "kuulua" tai "olla sanottu" (heissen) yhden luonnon teoista toisessa luonnossa. Luther ei samasta inhimillisen ja jumalallisen luonnon tekemisiä sellaisenaan, mutta hän ilmaisee, että erilaiset luonnot saavat osallisuuden toistensa tekemiseen, koska ne muodostavat Kristuksen persoonassa ykseyden.

Lutherin mukaan Kristuksessa Jumala on "korkeammalla" tavalla kuin kaikissa muissa luoduissa. Jumala ei ole ainoastaan "olemuksellisesti" läsnä, kuten hän on kaikessa. Hän "asuu myös ruumiillisesti" Kristuksessa siten, että persoona on Jumala ja ihminen.⁵ Jumalan "ruumiillinen" asuminen

4 WA 26, 335, 26-28. "Sondern sie ist mit Gott eine person, das wo Gott ist, da ist auch der mensch, Was Gott thut, das heist auch der mensch gethan, Was der mensch leidet, das heist auch Gott gelidden."
Ks. myös WA 26, 332, 31-32.

5 WA 23, 141, 23-26, 28-29. "Doch ynn Christo ist etwas anders, höhers und grössers fur allen andern Creaturn. Denn ynn yhm ist Gott nicht allein gegenwertig und wesentlich wie ynn allen andern, Sondern wonet auch leibhaftig ynn yhm also, das eine person ist mensch und Gott. ... Aber von Christo sagt der glaube nicht alleine, das Gott ynn yhm ist, sondern also: Christus ist Gott selbs."
Ks. myös WA 23, 131, 20-27; 141, 32 - 143, 1.

Kristuksessa on selvästi yhteydessä siihen, että jumalallisen luonnon ominaisuudet tulevat inhimillisen luonnon osaksi ja päin vastoin. Jumalallisen luonnon vaikutuksia inhimillisessä luonnossa ei ole vain nimellisesti pidettävä tämän osaksi tulleen, vaan jumalallisen luonnon "asumisesta" tulee myös inhimillisen luonnon omaa todellisuutta, vaikka se ei muutu tämän omaksi ominaisuudeksi.

Lutherin mukaan Jumaluus on sitonut itsensä Kristuksessa luotuun todellisuuteen eli Kristuksen ihmisyyteen. Näin tässä teologinen ontologia ilmentää Lutherin ristinteologista näkemystä Jumalan kätkeytymisestä luodun eli vastakohtansa taakse. Kun yleisessä läsnäolossa Jumalan ja ihmisen välillä säilyy Jumalan täydellinen tavoittamattomuus luoduissa olioissa, Kristuksesta Luther toteaa eksplisiititaisesti, että hän ei ole erotettu Jumaluudesta kuten "kaikki muut" luodut.⁶ Näin Luther myöntää, että Kristuksen ihmisyyden huolimatta luotuna oliona olemisestaan saa Jumalan ja ihmisen ominaisuuksien vaihdon tähden osallisuuden Jumalan omaan olemiseen.

Vaikka Luther katsoo pitäytyvänsä perinteisen kristikunnan kristologisissa katsomuksissa, on kuitenkin huomattava, että kommentoidessaan vanhan ajan kirkon konsiilien ratkai-

6 WA 50, 276, 27-30. "... sondern aus dem natürlichen ewigen wesen des Vaters selbs, so mus er rechter, natürlicher und mit dem Vater ein einiger Gott sein, und nicht ausser der Gottheit oder Gottlichem wesen abgesondert, wie alle andere Creaturn abgesondert sind."

suja hän ei ensisijaisesti painota konsiilien päätösten mekaanista toistamista oikean dogman takeena. Hän on kiinnostunut varsinaisesti siitä, millaisia sisälöllisiä virheellisyyksiä konsiilien hereettisiksi tuomittuihin ratkaisuihin sisältyi. Lutherin mukaan harhaoppiseksi tuomittu Nestorios kyllä myöntää, että Kristuksessa Jumala ja ihminen ovat "yhdistyneet" yhdeksi persoonaksi. Hänen virheensä on, että hän ei myönnä näiden ominaisuuksien "yhdistyneen".⁷ Koska Nestorios Lutherin mukaan kieltää ihmisyyden ominaisuudet Jumaluudelta, olisi se sama kuin kieltää luonto itse.⁸ Nestorioksen perusvirhe oli kieltää Kristuksen ihmisyyden ominaisuudet Jumalalta, kun taas Eutykheen virhe oli päinvastainen.⁹

7 WA 50, 588, 16-21. "Denn nachdem er zugibt, das Gott und Mensch in einer Person vereinigt und vermischt ist, So kan er ja mit keiner weise weren, das die idiomata der naturen nicht auch solten vereiniget und vermisschet sein, Was were sonst Gott und mensch in einer Person vereiniget? Und ist seine narrheit eben die, dawider man leret in den schulen: Qui concedit antedecens bonae consequentiae, non potest negare consequens, ..." Merkittävää on, että Luther lähes hereettisellä tavalla käyttää sanan "yhdistynyt" (vereinigt) rinnalla sanaa "sekoittunut" (vermischt). Tässä ei ole kuitenkaan kysymys sekoittumisesta Khalkedonin kristologisen ratkaisun vastaisessa hengessä, vaan Luther käyttää selvästi tätä termiä sellaisessa merkityksessä, että Kristuksen kahden luonnon olemuksia ja ominaisuuksia ei saa erottaa toisistaan. Lutherin saksankielisen termin sanavalinta vain osoittaa, että Lutherille on konsiilien päätösten teologinen asiasisältö tärkeämpi kuin pelkästään mekaaninen konsiilin päätöksen mukaisessa terminologiassa pitäytyminen.

8 WA 50, 591, 1-4. "Wiewol Nestorius bekennet, das Christus, rechter Gott und Mensch, eine Person sey, Aber weil er die jdiomata menschlicher natur derselben Göttlichen Person Christi nicht gibt, ists unrecht und eben so viel, als leugnete er die natur selbs."

9 WA 50, 595, 3-7. "Nestorius wil die jdiomata der

Sekä Kristuksen persoonaa kokonaisuudessaan että hänen molempia luontojaan voidaan tarkastella olemuksina. Näin ollen on välttämättä kysyttävä, miten molempien luontojen ominaisuudet vaikuttavat koko persoonan ominaisuuksiin. Lutherin mukaan Raamattu "antaa" Kristuksen persoonassa olevan ykseyden nojalla Jumaluudelle kaiken, mikä kohtaa ihmistä, ja päinvastoin, koska Jumaluus ja ihmisyyys ovat yksi persoona. ¹⁰ Tämän perusteella koko persoonalle pitää "omistaa" (eigen) se, mitä tapahtuu toiselle osalle persoonaa. Näin opettavat vanhat ja uudet teologit, "kaikki kie-

menscheit nicht geben der Gottheit in Christo, ob es wol fest stehet, das Christus Gott und Mensch sey, Widerumb ... Eutyches wil die jdiomata der Gottheit nicht geben der menscheit, ob er gleich auch festhelt, das Christus warer Gott und mensch ist."

Ks. esimerkkiä WA 50, 595, 7-17.

R. Seeberg 1953b, 225 toteaa, että Luther toisti klassisia kristologisia dogmeja vain "uskonnollisen motiivin" vuoksi, mutta tämä ei ollut hänelle minkäänlainen välttämättömyys. Kuitenkin on selvää, että Lutherin liittyminen vanhan kirkon traditioihin merkitsi hänelle myös pitäytymistä kristillisen dogman tulkinnan jatkuvuuteen. Lutherin ontologisen ajattelun merkitystä vähättelee myös Althaus 1963, 169-171.

Metzke 1961, 179 pitää Lutherin kristologiaa "realistis-personalistisena" mutta ei "spekulatiivisena", ja hän toteaa, että Lutherille riitti, että Jumaluutta ja ihmisyyttä ei eroteta toisistaan. Metzke ymmärtää oikein, että luontojen erottamattomuus on Lutherille opillisesti tärkeä asia. Hän asettaa kuitenkin turhaan spekulatiivisuuden realistisen kristologian vastakohtaksi, sillä Lutherin teologiset spekulatiot eivät ole muista teologisista dimensioista irrallisia asioita. Spekulatiivisuuden vastustus, joka ei tosin Metzcellä ole kovin voimakasta, on selvästi seurausta uskantilaisesta käsityksestä, jonka mukaan uskonto kuuluu praktisen järjen alueelle eikä voi näin sisältää metafyyysis-tyyppisiä lausumia.

10 WA 26, 321, 21-23. "Aber dennoch, weil Gottheit und menscheit ynn Christo eine person ist, so gibt die schrift umb solcher personlicher einickeit willen auch der Gottheit alles, was der menscheit widderferet und widderumb, ..."

let" ja "koko Raamattu".¹¹ Tässä yhteydessä Luther puolustaa käyttämäänsä synekdokee-kielikuvaa. Hän moittii Ulrich Zwingliä siitä, että tämä alloioosi-kielikuvan mukaisesti omistaa vain yhdelle luonnolle asian, joka Raamatussa on omistettu koko persoonalle.¹²

Näin Lutherin ajatteluun kuuluu se, että Kristuksen luontojen yksittäiset ominaisuudet tulevat reaalisesti paitsi toisen luonnon myös koko persoonan osaksi. Silloinkin, kun Luther ei eksplisiittisesti käytä termiä "ominaisuuksien vaihto" (latinaksi *communicatio idiomatum*), niin hän asiallisesti opettaa sitä. Koko persoona ja molemmat luonnot ovat siellä, missä toinen luonto on. Molemmat luonnot ovat myös osallisia siitä, mitä toinen luonto tekee. Luther ei siis opeta, että yhden luonnon tekeminen olisi aina toisen luonnon omaa tekemistä, mutta se ei voi tapahtua siitä irrallaan. Näin yhden luonnon tekeminen tapahtuu aina myös

11 WA 26, 322, 23-25. "Also sol man der gantzen person zu eigen, was dem an...dern teil der person widderferet umb des willen, das beyde eine person ist, So reden auch alle alte lerer, Auch alle new Theologen, alle sprache und die gantze schrift."

12 WA 26, 322, 26-28, 31-33, 323, 7-10. "Aber die verfluchte Alleosis keret solchs stracks umb und wil wechseln und den stücken zu eigen, das der gantzen persone ynn der schrift zugeeigent wird, macht eigen tropos, die schrift zuverkeren und die person Christi zur trennen, ... Warumb bleibt er nicht bey dem alten tropo, den die schrift und alle lerer bisher haben hie gebraucht? nemlich Synecdoche, als: Christus ist gestorben nach der menscheit u. ... Alleosis erfur und uns leren, das eine natur würde fur die andern genomen, als weren die Aposteln tol und töricht gewest, das sie nicht hetten mugen reden von der Gottheit, sie müsten sie denn menscheit nennen und widderumb, ..."
Zwinglin käsityksestä ks. Hilgenfeld 1971, 348-351.

toisen luonnon kautta, jolloin jälkimmäinen on osallinen tai osallistuu edellisen tekemiseen. Tässä ei siis tapahdu luontojen muuttumista, joten Luther opettaa johdonmukaisesti luontojen sekoittamattomuutta ja erottamattomuutta Khalkedonin konsiilin päätöksen mukaisella tavalla. ¹³

Kummankin luonnon oma tekeminen on kuitenkin aina Kristuksen persoonan omaa tekemistä, vaikka yhden luonnon oma tekeminen ei siis olekaan toisen luonnon omaa tekemistä. Samoin kummankin luonnon ominaisuudet ovat persoonan omia ominaisuuksia. Persoonan olemukseen (wesen) kuuluu kaikkinen, mikä kuuluu jommankumman luonnon olemukseen. Lutherin mukaan Kristuksen persoonan ykseys edellyttää, että molempien luontojen ominaisuudet (jdiomata) kuuluvat koko persoonalle. Tästä seuraa samalla myös se, että molempien luontojen ominaisuudet tulevat toistensa omiksi, sillä muuten Jumala ja ihminen "eivät ole mitään". ¹⁴

Luther täsmentää näkemystään Kristuksen tarkastelemisesta sekä yhtenä persoonana että kahtena luontona erikseen. Jos jumalallisessa ilmoituksessa tarkastellaan Kristuksen luontoja erikseen, tämä on "absoluuttista" puhetapaa. Kun taas

13 Gabriel Bielin ja Pierre d'Aillyn *communicatio idiomatum* -käsityksestä kristologiassa ks. Hilgenfeld 1971, 338-341.

14 WA 50, 595, 30-33. "Summa, wie droben gesagt, Wer die zwo natur in Christo, Gott und Mensch, bekennet, der mus auch jrer beide jdiomata der person zusprechen, Denn Gott und mensch ist nichts, wo sie nicht solten jr jdiomata haben."

Kristusta katsotaan yhtenä persoonana, tarkastellaan häntä yhdistyneenä ja inkarnoituneena. ¹⁵ Lutherin ilmaisujen perusteella voidaan väittää, että Kristuksen luontojen erillinen tarkastelu kuuluu jo yleisen ontologian ja filosofian piiriin. Varsinainen teologinen tarkastelutapa edellyttää Kristuksen tarkastelemista yhtenä persoonana, jossa luontoja ei voi erottaa. ¹⁶

Theobald Beer antaa ymmärtää, että Lutherin teologiassa Kristuksen ihmisuus on kuin "vaate", johon Jumaluus on pukeutunut. Tämä korostaa Beerin mukaan enemmän luontojen eroa kuin niiden yhtymistä. ¹⁷ Käsitys ei ole oikea, koska Luther korostaa molempien luontojen aktiivisuutta ja reaalista yhteyttä. Kristuksen ihmisuus on hänen mukaansa todellinen persoonan osa eikä mikään "vaate". ¹⁸ **Francois Wendel** väittää, että Lutherin persoonan ykseyden korostuksessa on nähty taipumuksia monofysitismiin eli Kristuksen

15 WA 40 I, 415, 26-31. "Quidni ita varie loqueretur Scriptura de fide, cum etiam de Christo Deo et homine varie loquatur, scilicet iam de tota persona, iam de duabus naturis ipsius seorsim, aut divina aut humana. Si de naturis seorsim loquitur, de eo absolute loquitur. Si vero de divina unita humanae in una persona loquitur, de Christo composito et incarnato loquitur."

16 Myös Työrinoja 1987, 120-121 toteaa, että teologisessa kielenkäytössä Kristusta tulee Lutherin mukaan tarkastella yhtenä persoonana, jolloin filosofiassa käytettäviä argumentteja ei voida soveltaa sellaisenaan. Ks. myös R. Schwarz 1966, 309-313.

17 Beer 1980, 412-413.

18 Beerin Luther-tulkinnan oikeellisuudesta ks. Manns 1982, 368. Beerin Luther-kuvasta ja sen katolisista arvioinneista ks. Saarinen - Peura 1984, 82.

luontojen yhdistämiseen yhdeksi ainoaksi luonnoksi, 19
 vaikka Lutherin ajattelu on selvästi eliminoinut tämän
 käsityksen. 20

Lutherin käsitys Kristuksen luontojen välisestä suhteesta
 tulee selvästi ilmi sovitusopin yhteydessä, kun Luther
 vastustaa Zwinglin alloioosi-kielikuvaan perustuvaa tulkin-
 taa, että pelkkä Kristuksen ihmisyys olisi kärsinyt,
 kuollut ja lunastanut ihmiset. 21 Luther toteaa, että

19 Wendel 1968, 191. "... daß die Tendenz, die Einheit der
 Person Christi zu unterstreichen, ... man Luther manch-
 mal des Hangs zum Monophysitismus beschuldigt hat."

Wendelin mukaan Calvin säilytti Lutheria paremmin luon-
 tojen eron ja opetti niiden ominaisuuksien vaihtoa aino-
 astaan niin paljon, kuin on pelastukseen hyödyllistä.
 Ks. Wendel 1968, 191-194. Luther ei erottanut Kristuksen
 luontojen välisessä suhteessa soteriologisesti eriarvoi-
 sia kohtia. Ominaisuuksien vaihto kuuluu persoonan ole-
 mukseen eikä vain joihinkin yksittäistapauksiin.
 Vrt. Führer 1984, 67.

20 Vrt. Lienhard 1979, 288 väittää, että Lutherin ja refor-
 moitujen kristologian ero vastaa tietyssä mielessä alek-
 sandrialaista ja nestoriolaisten välistä kiistaa, joka
 johti Efeson ja Khalkedonin konsiilien kompromisseihin.
 Samalla tavalla ajattelee myös K. Barth 1938, 27.

Vrt. myös Loewenich 1963, 413.

Ks. tapaa, jolla Buchrucker 1972, 9, alaviite 35 kriti-
 soi Congarin käsitystä, jonka mukaan Lutherin ajattelus-
 sa on monofysitistisiä piirteitä.

R. Seeberg 1953b, 225, alaviite 2 korostaa persoonan
 merkitystä communicatio idiomatum -opissa.

Ks. myös Peters 1960, 68-72; Vilmar 1937b, 58-64.

21 WA 26, 342, 11-16. "Nu leucket der Zwingel nicht allein
 diesen höhesten nöttigsten artickel 'das Gottes son fur
 uns gestorben sey', Sondern lestert dasselbige dazu und
 spricht: Es sey die aller grewlichst ketzerey, so yhe
 gewest ist. Da hin furet yhn sein dünckel und die ver-
 dampfte Alleosis, das er die person Christi zurtrennet
 und lest uns keinen andern Christum bleiben, denn einen
 lautern menschen, der fur uns gestorben und uns erlöset
 habe, ..."

Ks. myös WA 26, 321, 19-20.

Kristus olisi huono pelastaja, jos vain inhimillinen luonto olisi kärsinyt. ²² Luther kuitenkin toteaa, että Jumaluus ei itse kärsi. Sen sijaan Kristuksen persoona, joka on Jumala, kärsii toiselta osaltaan eli ihmisyyden puolesta. ²³ Kaikki, mitä Kristus tekee, myös Jumalan Poika tekee; näin on oikein sanottu, että "Jumalan Poika on kuollut edestämme". ²⁴ Persoona on kuitenkin ristiinnaulittu ihmisyyden puolesta. ²⁵

Näin voimme tehdä Lutherin teologiasta johtopäätöksen, että vain Kristuksen ihmisyyden puolesta kärsinyt oma ominaisuutensa puolesta. Jumaluus on myös reaalisesti kärsinyt. Tämä ei ole kuitenkaan tapahtunut siten, että se itse olisi oman olemuksensa vaikutuksesta kärsinyt. Sen sijaan tämä on tapahtunut siten, että se on omaksunut itseensä inhimillisen luonnon kärsimyksen ja tullut tällä

22 WA 26, 319, 37-38. "Denn wenn ich das gleube, das allein die menschliche natur fur mich gelidden hat, so ist mir der Christus ein schlechter heiland, ..."

23 WA 26, 321, 26-28. "Denn ob wol das eine stück (das ich so rede) als die Gottheit, nicht leidet, so leidet dennoch die person, welche Gott ist, am andern stücke, als an der menscheit, ..."
Ks. myös Hilgenfeld 1971, 355.

24 WA 26, 320, 31-33. "Und so fort an alle werck, wort, leiden und was Christus thut, das thut, wirckt, redet, leidet der warhafftige Gottes son, und ist recht gered: Gottes son ist fur uns gestorben, ..."
Ks. myös WA 26, 321, 24-26.

25 WA 26, 322, 22. "... (sage ich) die person ist gecreuzigt nach der menscheit."
Ks. myös WA 20, 359, 14-32.
Huom. myös Hilgenfeld 1971, 360-361. Johannes Damaskolaisen ja Tuomas Akvinolaisen käsityksestä ominaisuuksien vaihdosta ks. Hilgenfeld 1971, 355-360.